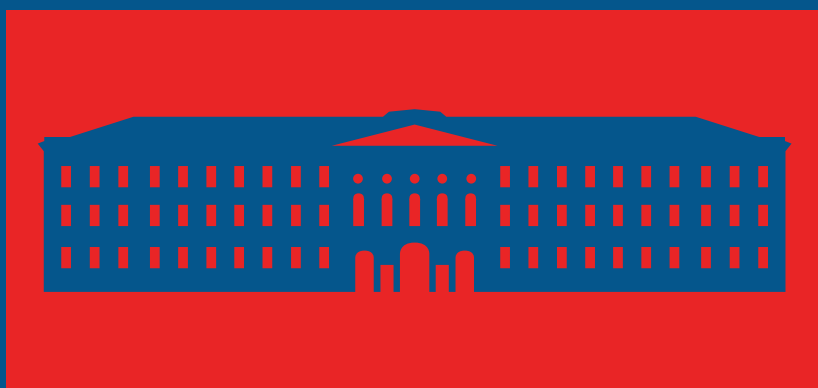

Szuhai Ilona

Nemzetközi migráció a 21. században

Dialóg Campus

Szuhai Ilona

NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ
A 21. SZÁZADBAN

DIALÓG CAMPUS KIADÓ ❖ BUDAPEST

A kiadvány a KÖFOP-2.1.1-VEKOP-15-2016-00001 „A közszolgáltatás komplex kompetencia, életpálya-program és oktatás technológiai fejlesztése” című projekt keretében jelent meg.

A kézirat lezárva:
2016. november 30.

Szerző
Dr. Szuhai Ilona

Olvasószerkesztő
Sós Dóra

© Dialóg Campus Kiadó, 2017

© A szerző, 2018

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

1. TARTALOM

1. A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ ALAPJAI	5
1.1. A nemzetközi migrációhoz kapcsolódó alapfogalmak	5
1.1.1. A migráció	5
1.1.2. A migráns	7
1.2. A nemzetközi migráció jelentős történelmi korszakai és eseményei	9
1.2.1. Történelmi visszatekintés	9
Migráció Európán, Afrikán és Ázsián belül (17–18. század)	9
Állandó letelepedés a gyarmatokon (az 1500-as évektől a 19. század közepéig)	10
Rabszolgaság (1550-től a 18. század végéig)	10
Vándorlás az új világba (az 1800-as évektől 1930-ig)	11
A második világháború utáni migráció (Az 1940-es évek végétől az 1960-as évekig)	11
Az 1970-es évek utáni migráció	12
1.2.2. A globalizáció és a migráció kapcsolata	12
1.2.3. A nemzetközi migráció főbb tendenciái napjainkban	14
2. A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ KIVÁLTÓ OKAI	17
2.1. Túlnépesedés	17
2.2. A gazdasági egyenlőtlenségek	17
2.3. A mobilitás	18
2.4. A humán biztonság hiánya	19
2.4.1. Államkudarcok	19
2.4.2. A fegyveres konfliktusok	20
2.4.3. Az éghajlatváltozás és a katasztrófák	21
3. A MIGRÁCIÓKUTATÁS FŐBB ELMÉLETI KERETEI	23
3.1. A tradicionális push/pull elméletek	23
3.2. Az egyén döntésére épülő modellek	23
3.3. A migrációs folyamatot előtérbe helyező modellek	24
3.4. A modern gazdasági alapú elméletek	25
3.5. A pluralista modellek	25
4. A MIGRÁCIÓ ÉS A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS KAPCSOLATA	27
5. A MIGRÁCIÓ FEMINIZÁCIÓJA	28
6. KITEKINTÉS A JÖVŐRE	29
FELHASZNÁLT IRODALOM	30

1. A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ ALAPJAI

1.1. A nemzetközi migrációhoz kapcsolódó alapfogalmak

1.1.1. A migráció

Az emberi fejlődés során a migráció az emberi alkalmazkodás alapvető eszköze volt, amelyhez gyakran fordultak a kockázatok elkerülése és a lehetőségek felfedezése érdekében. Nem meglepő, hogy az emberek számára a migráció ma is egy olyan döntés, amellyel a kockázatok és a lehetőségek egyenlőtlen elosztására reagálnak, amely jelenség általános a mai világban.¹ Elméleti modellek sora foglalkozik annak vizsgálatával, hogy milyen okokra vezethető vissza a nemzetközi migráció, ezek alapvetően különböző fogalmakat, feltételezéseket és vonatkoztatási rendszereket használnak.

„A neoklasszikus közgazdaságtan a bérek és a foglalkoztatás országok közötti eltéréseire, valamint a migráció költségeire összpontosít, a mozgást általában a jövedelem maximalizálására vonatkozó egyéni döntésekre vezeti vissza. Ezzel szemben a migráció »új közgazdaságtana« nemcsak a munkaerőpiac, hanem más piacok hatását is figyelembe veszi. Ez az elmélet olyan háztartási döntésnek tekinti a migrációt, amelynek célja a családi jövedelmi kockázatok minimalizálása vagy a család termelőtevékenységére nehezedő tőketerhektől való megszabadulás. A duális munkaerőpiaci elmélet és a világrendszerek elmélete általában mellőzi az ilyen mikroszintű döntési folyamatokat, inkább a magasabb szinten összegezett erők működésére koncentrál. Az előző gondolkodásmód a bevándorlást a modern ipari gazdaságok strukturális szükségleteiből vezeti le, az utóbbi pedig a gazdasági globalizáció és a nemzetközi határokon átlépő piac természetes következményének tartja.”² A nemzetközi migrációt magyarázó elméletek kiegészítik egymást.

A *migráció* fogalmát különböző diszciplínák többféle értelemben is használták, ideértve az inváziót, a hódításokat, a fegyveres erőkkel történő kitelepítéseket, a környezeti katasztrófák előli menekülést, a kereskedelmi terjeszkedést, a gyarmati betelepüléseket, sőt a rabszolgaságot is. A *migráció* fogalmának meghatározása nem egyszerű feladat, a mai napig nem áll rendelkezésünkre olyan, mindent átfogó definíció, amely teljes egészében lefedné ezt a szerteágazó jelenséget. Az egységes fogalom hiánya azért okoz problémát, mert az eltérően használt meghatározások megnehezítik a migrációs adatok összehasonlítását a különböző fogalmi kritériumokat használó országok, nemzetközi szervezetek között.³ Ezzel szinte lehetetlen reális következtetéseket levonni és elemzéseket készíteni.

A köznapi gondolkodás *migráció* alatt az emberek egyik helyről egy másik helyre történő költözését érti, amely többféle okból történhet, sőt az okok egymással keveredhetnek is. A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a *migráció* szó jelentése vándorlás, költözés. A latin eredetű szót a társadalomtudományok a népmozgalommal kapcsolatos elemzések során szinonimaként használják a vándorlás, a népesség térbeli mozgásának, a lakosság országon belüli helyváltoztatásának vagy a lakosság egyik országból a másik országba történő vándorlásának a leírására. Az előbbi a belföldi, az utóbbi a nem-

1 DONATO, Katharine – MASSEY, Douglas S. (2016): Twenty-First Century Globalization and Illegal Migration. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 666. no. 1. 7–8.

2 MASSEY, Douglas S. – ARANGO, Joaquín – HUGO, Graeme et al. (1993): Theories of International Migration. A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, vol. 1. no. 3. 431–466.; SÍK Endre szerk. (2012): *A migráció szociológiája 1.* Budapest, ELTE TáTK. 8.

3 LŐRINCZ Aranka – ZÁMBÓ Katalin (2012): *Migrációs ismeretek.* Egyetemi jegyzet. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 5.

zetközi vándorlásra vonatkozó meghatározás. A vándorlás csoportos vagy egyéni akarat eredménye, amelyet az általános társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok, az egyéni szándék és a mindennapok történései együtt, egyszerre határoznak meg.

A *migráció* fogalmát a Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM) úgy határozza meg, mint az egyes személyek vagy csoportok mozgása – akár egy nemzetközi határ átlépésével, akár egy államon belül történik.⁴ A migráció népvándorlás, amely az emberek valamely mozgását jelenti, bármekkora is az időtartama, bármilyen is az összetétele és bármi is az oka. Magában foglalja a menekültek, az otthonukból elűzött személyek, vagyis az úgynevezett belső menekültek (Internally Displaced Persons – IDPs), a gazdasági migránsok és az egyéb ok miatt vándorló személyek migrációját, beleértve a családgyesítést is.

A migráció típusai több szempont alapján határozhatók meg, általában ellentétes fogalompárokat lehet használni. A legjelentősebb az akaratbeli különbség, így megkülönböztethetünk önkéntes és kényszermigrációt. Előbbi esetében az egyén vagy a csoport a saját elhatározásából dönt úgy, hogy elhagyja lakókörnyezetét, és egy másik országban, másik társadalomban alakít ki új életteret magának. Tipikusan idetartoznak a más országban munkát vállaló vagy tanulmányaikat külföldön folytató személyek. Ezzel ellentétben kényszermigrációról akkor beszélünk, ha az egyént nem belső meggyőződése, hanem külső okok kényszerítik arra, hogy lakóhelyét elhagyja, és egy másik országban keresse boldogulását. Ebbe a körbe tartoznak azok, akik általában politikai okokból hazájukban üldözésnek vannak kitéve, vagy polgárháború elől menekülnek. Ide soroljuk a természeti katasztrófák miatt vándorútra kényszerülő „környezeti menekülteket” is. E két személyi kört hívjuk összefoglalóan kényszervándoroknak.⁵

Meghatározó szempont a jogszerűség is, így különbséget teszünk a legális és az illegális migráció között. Előbbiről akkor beszélünk, ha az egyén vagy a csoport az állam engedélyével lépte át az országhatárt, és ugyancsak engedéllyel tartózkodik a célországban. Illegális migráció esetében viszont hiányzik az állam engedélye akár a belépéshez, akár a tartózkodáshoz. A legális migráció példája az, amikor a vízumköteles egyén a határátlépésre jogosító dokumentumok birtokában vízummal lépi át az országhatárt. Illegális migráció esetében előfordul, hogy az egyén vagy csoport eleve a megfelelő dokumentumok és engedélyek nélkül, nem a kijelölt határátkelőhelyen, hanem általában zöldhatáron lép át az állam területére. Az illegális migráció tárgykörébe tartozik tipikusan az embercsempészség és a nemzetközi emberkereskedelem.⁶

A jogszerűség szempontjához szorosan hozzátartozik az *irreguláris vagy szabálytalan migráció* fogalma. Ennek sincs egyetemesen elfogadott definíciója. A Nemzetközi Migrációs Szervezet meghatározása alapján az *irreguláris migráció* egy olyan folyamat, amely „a kibocsátó, a tranzit- és a célország szabályain kívül esik.” A célország szempontjából irreguláris migrációnak számít a bevándorlási szabályok alapján szükséges engedély vagy dokumentumok nélküli belépés, tartózkodás vagy munkavégzés az adott országban. A kibocsátó ország szemszögéből az irregularitás olyan esetekben állapítható meg, amikor egy személy érvényes útlevél vagy úti okmány nélkül lépi át a nemzetközi határt, vagy nem felel meg az országelhagyás feltételeinek. Van azonban egy olyan tendencia is, hogy az *illegális migráció* meghatározást kizárólag az „embercsempészséssel és az emberkereskedelemmel” összefüggésben használják.⁷ Az IOM kezdeményezésére a különbségtétel lényege, hogy emberekre ne használjuk az „illegális” kifejezést.

A migráció iránya szempontjából megkülönböztetjük az országba irányuló migrációt, a bevándorlást, valamint az országot elhagyót, a kivándorlást. Az időtartam alapján a migráció lehet ideiglenes vagy tartós. Az időszakos migráció tipikus esete a szezonmunka vagy egy bizonyos időszakra szóló tanulmányi célú migráció (például cserediákok utazása), melyet követően a migráns hazatér a száрма-

4 *Glossary on Migration* (2011). Geneva, International Organization for Migration – IOM. Elérhető: www.iomvienna.at/sites/default/files/IML_1_EN.pdf (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)

5 LŐRINCZ–ZÁMBÓ (2012): i. m. 8.

6 LŐRINCZ–ZÁMBÓ (2012): i. m. 8.

7 *Glossary on Migration* (2011).

zási országába. A tartós vagy huzamos időtartamú migráció jellemző esete a letelepedés.⁸ A migráció típusainak éles elhatárolása nehéz, mivel az egyes típusok keveredhetnek egymással. Belső migrációnak nevezzük az egy országon belüli, az egyik területről egy másikra történő vándorlást. A nemzetközi migráció az országhatár átlépésével megvalósuló vándorlást jelenti.⁹

1.1.2. A migráns

Russel King szerint az ember született vándor, és a migráció ebből az alapvető tényből eredeztethető. „A humánevolúció sok tekintetben összefügg azzal, hogy az egyén egyik helyről a másikra vándorol, és az ottani új körülményekhez alkalmazkodik.”¹⁰ A *migráció* fogalmához hasonlóan a *migráns* személynek sincs nemzetközileg elfogadott egységes definíciója. Az IOM szerint olyan személy, aki nemzetközi határt átlépve, vagy egy államon belül vándorol el a szokásos tartózkodási helyéről, függetlenül a személy jogi helyzetétől, a vándorlás önkéntes vagy kényszer jellegétől, a vándorlás okaitól, valamint a tartózkodás időtartamától.¹¹ Ezzel ellentétben az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) *migránsként* definiál minden olyan személyt, aki származási országán kívül, egy másik külföldi országban több mint egy évig tartózkodik, függetlenül attól, hogy önszántából vagy külső, kényszerítő erő hatására vándorolt-e el saját hazájából, és hogy azt legális vagy illegális eszközökkel hajtotta-e végre.

Az ENSZ 1998. évi ajánlása szerint *nemzetközi vándor* az, aki szokásos lakóhelyét megváltoztatja. Az ENSZ a nemzetközi migráció statisztikai számbavétele során klasszikus értelemben vett migrációnak a 12 hónapon túl tartót minősíti, így a rövidebb ideig tartó, turisztikai, rokon vagy baráti célú látogatás, üzleti út, ingázás vagy egyéb rövid ideig tartó utazások nem sorolandók a nemzetközi migráció fogalmi körébe.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Bevándorlási és Állampolgársági Tanszékének meghatározása alapján *migráns* „az a nemzetközi migrációban részt vevő személy, aki származási országát vagy a szokásos tartózkodási helye szerinti országban lévő lakhelyét a külföldön történő tartózkodás szándékával hagyja el – akár önkéntesen, akár kényszer hatására –, hogy új lakóhelyet létesítsen egy másik országban”.¹²

A *migráns* kifejezés a legáltalánosabb összefoglaló fogalom, mely a migránsok több kategóriáját is magában foglalja a tartózkodás idejétől és a tartózkodás jogcímétől függően. Meg kell jegyezni, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR) nem javasolja, hogy a menekülteket is a migránsok kategóriájába tartozókként kezeljék, mert ez könnyen zavarhoz vezethet, és hatással lehet a menekültek biztonságára és életére. Ezt azzal magyarázzák, hogy a migrációt gyakran önkéntes folyamatként értelmezik, és főként azokra használják, akik azért lépik át a határt, hogy jobb gazdasági lehetőségeket keressenek. Az UNHCR szerint ez nem igaz a menekültekre, akik nem térhetnek haza biztonságban, és ezért speciális védelmet igényelnek a nemzetközi jognak megfelelően. A *menekült* és a *migráns* kifejezés összemosása elvonja a figyelmet erről a speciális védelemről, amelybe beletartozik például a visszaküldés és az engedély nélküli határátlépés miatti büntetés elleni védelem.¹³

Az államok a nemzetközi migránsokat különböző kategóriákba sorolják: ideiglenes munkavállalók, magasan képzett migránsok és üzletemberek, irreguláris migránsok, kényszeremigránsok, menekültek, menedékkérők, családtagok, visszatérő migránsok.¹⁴ Az Európai Unió fogalomrendszerét is figyelembe

8 LŐRINCZ-ZÁMBÓ (2012): i. m. 7.

9 CASTLES, Stephen (2000): International migration at the beginning of the twenty-first century: global trends and issues. *International Social Science Journal*, vol. 52. no. 165. 270.

10 KING, Russell (2008): *Vándorló emberiség*. Budapest, Geographia Kiadó.

11 *Glossary on Migration*. (2011).

12 LŐRINCZ-ZÁMBÓ (2012): i. m. 11.

13 'Refugees' and 'Migrants'. Frequently Asked Questions (FAQs) (2016). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Elérhető: www.unhcr.org/en-us/news/latest/2016/3/56e95c676/refugees-migrants-frequently-asked-questions-faqs.html (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)

14 CASTLES (2000): i. m. 270.

véve további kategóriák léteznek: a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek, harmadik országbeli állampolgárok, menedékes, oltalmazott, kísérő nélküli kiskorú.¹⁵ Különleges védelmi kategóriába tartoznak a befogadottak, akiknek az esetében a visszaküldés tilalma állapítható meg.

A nemzetközi migránsok kategóriáinak részletesebb áttekintése alapján megállapítható, hogy az ideiglenes munkavállalók a vendégmunkások vagy a szerződéses munkások, akik egy meghatározott időtartamig tartózkodnak az adott országban munkavállalás céljából. A magasan képzett migránsok és üzletemberek lehetnek menedzserek, vállalati felsővezetők, szakemberek, akik transznacionális vállaltok és nemzetközi szervezetek belső munkaerőpiacán belül mozognak. Az irreguláris migránsok általában a szükséges okmányok és engedélyek nélkül lépnek be az országba. Castles meghatározása szerint a munkamigrációs folyamatok résztvevői nagy részben az okmányok nélküli migránsok. Néhány ország hallgatólagosan megengedi az ilyen migrációt, hogy mobilizálja a munkaerőt a munkáltatók igényei szerint, szociális költségek és a migránsok védelme nélkül.

A kényszermigránsok kategóriájába tartoznak a menekültek mellett azok is, akik valamilyen természeti katasztrófa vagy fejlesztési projektek – új gyárak, utak vagy gátak – miatt kényszerülnek vándorolni. A *menekült* fogalmát a menekültek helyzetéről szóló 1951. évi genfi egyezmény határozza meg. Menekült az, aki „faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, egy meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása, vagy politikai véleménye miatti üldöztetéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti (hontalan esetében a szokásos tartózkodás helye szerinti) országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldöztetéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni”.¹⁶ Menedékkérőknek nevezzük azokat a személyeket, akik nemzetközi védelmet keresnek, és benyújtották a menedékjogi kérelmüket egy adott ország hatóságaihoz, de még nem született döntés az ügyükben. Az otthonukból elűzött személyek, akiket belső menekülteknek is neveznek, az országukon belül keresnek védelmet az üldöztetés elől.

A családtagok családegyesítés céljából csatlakoznak olyan személyekhez, akik már az adott országban valamilyen tartózkodási jogosultsággal rendelkeznek.

A visszatérő migránsok a származási országuktól eltérő országban eltöltött bizonyos időtartam után visszatérnek származási országukba. Ezek a migránsok sokszor tőkével, kibővült ismeretekkel és gazdaságilag hasznosítható tapasztalatokkal kerülnek vissza hazájukba, ahol hozzájárulnak a gazdasági fejlődéshez.

A szabad mozgás és tartózkodás jogával az úgynevezett EGT-állampolgárok és családtagjaik rendelkeznek, akik az Európai Unió tagállamai, valamint Izland, Liechtenstein, Norvégia és Svájc állampolgárai.

Harmadik országbeli állampolgároknak nevezzük azokat a személyeket, akik nem állampolgárai egyik EU-tagállamnak sem.

Az Európai Unió ideiglenes védelmet nyújt azoknak a személyeknek, akik a tömegesen menekülők olyan csoportjába tartoznak, amelyet az Európai Unió Tanácsa ideiglenes védelemre jogosultként elismert, és amelyet olyan személyek alkotnak, akik hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános, módszeres vagy durva megsértése miatt kényszerültek elmenekülni. Az oltalmazott kiegészítő védelemben részesül, mert nem felel meg a menekültkénti elismerés feltételeinek, de fennáll annak a veszélye, hogy származási országába történő visszatérése esetén súlyos sérelem érné, és nem tudja, vagy e veszélytől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni.

A sajátos szükségletekkel rendelkező személyek csoportjába tartoznak a kísérő nélküli kiskorúak. Ők olyan kiskorú személyek, akik felnőtt kísérő nélkül érkeznek az adott országba, vagy a belépést követően maradtak felügyelet nélkül. Amíg ismét felnőtt felügyelete alá nem kerülnek, addig e kategóriában maradnak.

15 BÓDI Stefánia – SZUHAI Ilona (2015): Szuverenitás és a migráció – a migránsok egyes csoportjainak jogi helyzete. *Polgári Szemle*, 4. évf. 6. sz. 169–188.

16 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről, 1. fejezet, 1. cikk, (2) bekezdés.

Befogadott az a személy, aki az állampolgársága szerinti országba átmenetileg azért nem küldhető vissza, mert ott halálbüntetésnek, kínzásnak, embertelen bánásmódnak vagy büntetésnek lenne kitéve, és nincs olyan biztonságos harmadik ország, amely befogadja, de nem jogosult menekültkénti vagy hontalankénti elismerésre, sem ideiglenes vagy kiegészítő védelemre.¹⁷

Hontalan az a személy, akit egyik állam sem ismer el állampolgárának. A hontalanság számos ok miatt alakulhat ki, így például hontalan személytől való születés, államutódlás, állampolgárságra vonatkozó nemzeti jogok összeütközése, állampolgárságtól való megfosztás, az állampolgárság elvesztése a törvény erejénél fogva.¹⁸

Van a migránsoknak egy olyan csoportja, amelynek tagjai valamilyen konfliktus miatt váltak otthontalanná, és a vándorlás során valahol megrekedtek. Rájuk nem vonatkoznak a jelenlegi védelmi eszközök, mivel a nemzetközi szervezeteknek nincs mandátumuk e személyek védelmére.¹⁹ A megrekedett migránsok (stranded migrants) tipikusan olyan vegyes migrációs populáció, amelybe beletartozik a szabályos migráns, az engedély nélkül tartózkodó migráns, a munkavállaló, aki a válsággal érintett ország állampolgára és az olyan kényszermigráns, aki nem nyújtott be menedéjogi kérelmet. A veszélyeztetett helyzetük miatt a válság kialakulásakor különösen sebezhető helyzetbe kerülnek. Ideiglenes tartózkodóként nincs meg a megfelelő forrásuk a gyors elmeneküléshez. Ilyen helyzet állt elő Líbiában 2010-ben a polgárháború és a NATO-bombázások idején, amikor mintegy 800 000 ember rekedt az országban, köztük voltak ázsiai migráns munkavállalók, illetve a szubszaharai területről átutazó migránsok is.²⁰

1.2. A nemzetközi migráció jelentős történelmi korszakai és eseményei

1.2.1. Történelmi visszatekintés

Az emberek gyakran azt gondolják, hogy a migráció a jelenkor jelensége, pedig ez már évszázadok óta az emberi létezés jellemzője. „Az ember mindig is vándorolt, csoportokban és egyénileg, hogy megszabaduljon a háborútól és a konfliktusoktól, hogy elmeneküljön az éhínség és a szegénység elől, hogy új gazdasági lehetőségeket és munkát találjon, hogy meneküljön a vallási intolerancia vagy a politikai elnyomás elől, továbbá azért is, hogy kereskedjen, új helyekre utazzon, világot lásson, szórakozzon, kikapcsolódjon. A népvándorlás a demográfiai növekedésre, a klímaváltozásra és a gazdasági igényekre adott reakcióként mindig az emberi történelem része volt. A háborúk, a nemzetek, az államok és a birodalmak kialakítása mindig migrációhoz vezetett.”²¹ Robin Cohen, Douglas S. Massey és Stephen Castles csoportosításai alapján²² az alábbiakban az elmúlt négy évszázad történelmi korszakainak és eseményeinek legfontosabb migrációs jellemzőit tekintjük át. A történelmi visszatekintés elősegíti a jelen új migrációs folyamatainak és dinamikájának megértését.

Migráció Európán, Afrikán és Ázsián belül (17–18. század)

Az Európán belüli migráció két fő jellemzőjét emelhetjük ki. Egyrészt a vallási csoportok – a zsidók és a hugenották – üldöztetés előli menekülését, másrészt a gazdasági okok miatti migrációt. A me-

17 CASTLES (2000): i. m. 270.; BÓDI-SZUHAI (2015): i. m.

18 LŐRINCZ-ZÁMBÓ (2012): i. m. 15.

19 ZETTER, Roger (2015): *Protection in Crisis. Forced Migration and Protection in Global Era*. Washington DC, Migration Policy Institute. 12.

20 ZETTER (2015): i. m. 12–13.

21 CASTLES (2000): i. m. 273.

22 COHEN, Robin szerk. (1995): *The Cambridge Survey of World Migration*. Cambridge, Cambridge University Press; MASSEY, Douglas S. (2003): *Patterns and Processes of International Migration in the 21st Century*. Pennsylvania, University of Pennsylvania; CASTLES (2000): *A history of migration*. Elérhető: <http://www.striking-women.org/module/migration/history-migration>

zőgazdaságból élők azért vándoroltak, hogy munkát találjanak az újonnan kialakuló iparágakban. A szezonális és a visszatérő migráció (circular migration) általánossá vált a munkások életében ebben az időszakban. Ez azt jelentette, hogy a munkások minden évben elutaztak egy másik országba, majd bizonyos idő elteltével visszatértek hazájukba.

Afrika szintén gazdag történelemmel rendelkezik a gyarmati időszak előtti népvándorlás terén. Ide tartozott a vadászat, a mezőgazdaság vagy az állattenyésztés céljából folytatott szezonális vagy visszatérő migráció, a nagyobb biztonság és a megélhetés keresése, a természeti katasztrófák és a háború előli menekülés, a kereskedelem és a zarándoklat.

Ázsiában a kereskedelem mindig fontos szerepet játszott az emberek mobilitásában. Arab és kínai kereskedők utaztak bejáratos tengeri útvonalakon a Maláj-félszigetre, illetve az indonéz és a Fülöp-szigeteki szigetvilágra. Jól működő kereskedelmi útvonalak voltak India, az Arab-félsziget és Nyugat-Afrika között is. A visszatérő migráció tipikus példáiként említhetők azok a kovácsok és művészek, akik kis csoportokban utaztak Dél-Ázsián belül.²³

Állandó letelepedés a gyarmatokon (az 1500-as évektől a 19. század közepéig)

A nemzetközi migráció modern történetének 1500-tól 1800-ig tartó szakaszát nevezik „kereskedelmi korszaknak”. Ebben az időszakban a gyarmatosításból és a kereskedelmi kapitalizmus gazdasági fejlődéséből eredő migrációt az európai kivándorlás jellemezte. Az Észak- és Dél-Amerikát, valamint Ausztráliát és Új-Zélandot érintő európai gyarmatosítást követően óriási mértékű migráció indult Európából. Ekkor a migránsok tengerészek, katonák, farmerek, kereskedők, papok és hivatalnokok – állandó jelleggel települtek le ezekben a régiókban.²⁴

Annak ellenére, hogy a gyarmatosító kivándorlók száma pontosan nem ismert, létszámuk elegendő volt a világ jelentős részét lefedő európai uralom megteremtéséhez. A kivándorlókat a következő csoportokba sorolták: mezőgazdasági telepesek, hivatalnokok és kézművesek, ültetvényeket telepítő vállalkozók, akik megtermelték Európa növekvő gazdasága számára a nyersanyagokat, és elítéltek, akiket a büntetés letöltésére küldtek a tengeren túli gyarmatokra. Az ültetvényesek között kevés európai volt, mégis jelentős hatással voltak Amerika demográfiai változásaira.

Rabszolgaság (1550-től a 18. század végéig)

A rabszolga-kereskedelem volt a munkaerő egyik legnagyobb tömeges migrációja az emberiség történetében. Az első rabszolgahajó 1550-ben indult Afrikából a Karib-térségbe, hogy kielégítse a fokozott munkaerőigényt a fehér telepesek cukornád- és dohányültetvényein. Tíz–tizenöt millióra becsülik azoknak az afrikaiaknak a számát, akiket erőszakkal hurcoltak el a gyarmatokra rabszolgaként, főként Nyugat-Afrikából a 15. és a 18. század között. A 19. század során a rabszolgaság minden formáját jogszabályok tiltották az európai országokban, Amerikában és a gyarmatokon.²⁵

A rabszolgaságot az úgynevezett „indentured labour” rendszere váltotta fel, amit adós-szolgaságnak nevezhetünk.²⁶ A brit gyarmatok ültetvényein dolgozó rabszolgákat adós-szolgákkal helyettesítették. A 17–18. században széles körben alkalmazott megoldás célja az volt, hogy munkaerőt biztosítson a munkáskezekben hiányt szenvedő amerikai és karib-tengeri gyarmatoknak. A rendszer alapja egy szerződés volt, amelyben a jelentkező egy meghatározott időre (általában négy vagy hat évre) munkát vállalt azért cserében, hogy elszállítsák a tengeren túlra, ott kosztot és kvártélyt kap, majd a szerződés

23 *A history of migration.*

24 MASSEY, Douglas S. (2003), 1.

25 *A history of migration.*

26 FEHÉR Lenke (2008): Nemzetközi migráció, embercsempészet, emberkereskedelem. In PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter: *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok.* Budapest, HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft. 156.

lejártakor „szabadságos juttatásokat” (pénzt, földet, ruházatot, szerszámokat vagy ezek valamilyen kombinációját) utalnak ki neki. A becslések szerint az amerikai brit gyarmatokra az 1630-as évektől az 1770-es évekig érkező fehérbőrű bevándorlók több mint fele ilyen adós-szolga volt.²⁷

Vándorlás az új világba (az 1800-as évektől 1930-ig)

A nemzetközi migráció e szakasza az Amerikai Egyesült Államok ipari nagyhatalomként történt fel-emelkedéséhez, valamint Ausztrália és Új-Zéland iparosításához kapcsolódik. A migránsok el akartak menekülni a szegénység és a politikai elnyomó rezsimek elől az európai hazájukból.²⁸ Motiválták őket Amerika és az új világ korábbi gyarmatainak gazdasági lehetőségei. Új-Zéland és Ausztrália kormánya továbbra is segítette az európai migránsokat az 1970-es évekig. Az „ipari kivándorlás korszaka” a 19. század elején kezdődött Európa ipari fejlődésének, valamint a kapitalizmusnak az új világ korábbi gyarmataira történt kiterjesztésének köszönhetően. Az iparosítás e korai szakaszában, 1846 és 1924 között mintegy 48 millió kivándorló hagyta el az európai kontinenst. Ez a szám a századforduló európai népességének közel 12 százaléka volt. Tíz-tizenöt országban a kivándorlás meghaladta a századforduló népességének 10 százalékát, és hat esetben a 20 százalékát is. Az iparosítás elősegítette a nemzetközi vándorlást. Ilyen nagymértékű kivándorlás fontos szerepet játszhatott Európa társadalmi, gazdasági és demográfiai átalakulásában a 19. században és a 20. század elején. Az 1800-tól 1929-ig terjedő időszakot a globális kapitalizmus első periódusának tekintik, amelyet a tőke, a nyersanyag és az áruk tömeges áramlása jellemezte Európa, Amerika, Ázsia és Óceánia között. Ezzel a terjeszkedő globális gazdasággal összefüggésben zajlott a nagymértékű népvándorlás, amely a strukturális átalakulásokban gyökerezett, s elérte az egymást követő európai nemzeteket, mert iparosodtak, és beleilleszkedtek a globális kereskedelmi rendszerbe. A globalizáció első időszakában az európai kivándorlók kis létszámban alkották a telepes társadalmakat. Csak az USA Európa kivándorlóinak 60 százalékát befogadta. További 25 százalék megoszlott Argentína, Ausztrália, Kanada és Új-Zéland között.²⁹

A gazdasági stagnálás és a politikai válságok csökkentették a migrációt 1918 és 1945 között. Ehhez hozzáadódott az is, hogy az USA-ban bevezették az állampolgárság alapú kvótarendszert, amely megállította a tömeges bevándorlást egészen az 1960-as évekig. Az 1930-as évek gazdasági válsága során sok migránst toloncoltak ki Európából, így a külföldi népesség száma jelentősen csökkent. Az első világháború kitörése visszaszorította a kivándorlást Európából, és az azt követő négy évtizedet a „korlátozott migráció korszakának” nevezik.³⁰ Az első világháború két szempontból is új korszakot indított a nemzetközi vándorlások történetében: egyrészt az államhatárok legnagyobb részén megszigorodott az ellenőrzés, másrészt pedig, a kényszmigráció tömegessé vált. A korábban általánosan érvényesnek tekintett gazdasági vonzás és taszítás elméletével szemben a *nemzetközi migráció* fogalmkörébe integrálni kellett a menekülés jelenségét is.³¹ Az 1940-es években a nemzetközi migrációt a második világháború akadályozta. A vándorlásban főként menekültek és az otthonukból elűzött személyek (belső menekültek) vettek részt.

27 LITVÁN Dániel (2016. október 1.): *Ami még a rabszolgaságnál is rosszabb volt*. Elérhető: http://index.hu/tudomany/tortenelem/2016/10/01/ami_meg_a_rabszolgasagnal_is_rosszabb_volt/ (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)

28 *A history of migration*.

29 MASSEY, Douglas S. (2003), 1–2.

30 Massey, Douglas S. (2003), 3.

31 PETŐVÁRI Bence (2010): *A paradigmaváltás esélyei a fejlett országok migrációs politikájában*. PhD-értekezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola. 15.

A második világháború utáni migráció (Az 1940-es évek végétől az 1960-as évekig)

A második világháborút követően a nemzetközi migráció ismét fellendült. Ebben a korszakban munkaerőre volt szükség a háború utáni újjáépítéshez Európában, valamint az európai, az észak-amerikai és az ausztráliai gazdasági felvirágzás kiszolgálásához. A korábbi kolóniák migránsai a Karib-térségből és Dél-Ázsiából Britanniában kerestek munkát; a török migránsok Németországba mentek; a korábbi észak-afrikai francia gyarmatok migránsai pedig Franciaországba vándoroltak.

Az úgynevezett „posztindusztriális migráció korszakát” az 1960-as évek közepétől számítjuk, amely jelentősen eltért a korábbi időszaktól. A migráció valóban globálissá vált, a kibocsátó és a befogadó országok száma növekedett, mert a migránsok már nem Európából, hanem a harmadik világ fejlődő országaiból érkeztek. Az iparosítás korszaka arra ösztönözte az embereket, hogy vándoroljanak el a sűrűn lakott, gyorsan iparosodó nemzetekből a gyéren lakott, gyorsan iparosodó országokba.³²

Az 1970-es évek utáni migráció

Az 1970-es évek közepétől a tőkebefektetés megváltozott. A régi központok helyett a transznacionális előállítás és terjesztés átalakította a világ gazdaságát. A kibocsátó és a célországok száma jelentősen növekedett. A hagyományosan befogadó országok – Amerika, Nyugat-Európa, Ausztrália, Új-Zéland és sok más ország – egyre nagyobb tömegekben vonzották a migránsokat. Ide tartoztak azok az országok is, amelyek történelmileg kibocsátó országnak számítottak, mint Olaszország, Spanyolország és Portugália.³³ Az 1990-es évek végére még ezek az országok is afrikai, ázsiai és közel-keleti munkásokat kezdtek alkalmazni, holott egy évtizeddel korábban migránsokat exportáltak a gazdagabb északi országokba. Ehhez hozzáadódott még az olaj árának eszkalációja és az ahhoz kapcsolódó gazdasági felvirágzás az Öböl-régióban, amely tömeges bevándorláshoz vezetett a növekvő munkaerőigény kielégítéséhez. Ennek a migrációnak a nagy része azonban nem volt tartós. A munkaerő migrációja fellendült Latin-Amerika és Afrika, valamint az újonnan iparosodó országok felé is, Ázsiába az olyan szegényebb országokból, mint Burma (ma: Mianmar) és Banglades az emberek elindultak Thaiföldre, Malajziába, Hongkongba és Szingapúrba. Az 1980-as évek vége és az 1990-es évek eleje olyan periódus volt, amikor a migráció példanélküli méreteket öltött. A kevésbé fejlett országokból a fejlettek felé irányuló vándorlás rohamosan növekedett a fogadó országok megszorító stratégiái ellenére. Erre a migrációs fázisra az volt jellemző, hogy elkülönült a migráció korábbi időszakaitól. Az egyik változás a női migránsok számának növekedése, a migráció feminizációja volt, a másik a migráció jellegének megváltozása. Míg a korábbi szakaszokban a migráció nagy valószínűséggel egy állandó letelepedéssel zárult, addig ebben az időszakban ismét az ideiglenes és a visszatérő migráció került előtérbe.³⁴

1.2.2. A globalizáció és a migráció kapcsolata

A történeti visszatekintésből látható, hogy a 15. századtól kezdődően az európai nemzetállamok kialakítása, a kolonializmus és az iparosodás a migráció kiugró növekedését idézte elő.³⁵ A modern korban a tömeges migrációnak három korszaka figyelhető meg, amelyek mindegyike kapcsolatban állt a globális gazdasági változással.

Az első ilyen tömeges vándorlás az európai gyarmati terjeszkedés időszaka volt, melynek során az európai hatalmak gyarmatosították Amerikát, Afrikát és Ázsiát, és kialakítottak egy globális kereskedelmi gazdaságot, amely a kereskedelmen, a források kivonásán és az értékes termékek előállításán alapult.

32 Massey, Douglas S. (2003), 3.

33 *A history of migration.*

34 *A history of migration.*

35 COHEN (1995): i. m.

A tömeges vándorlás második hullámát az európai iparosítás indukálta. Ez volt egyben a globális kapitalizmus első időszaka is, amikor csaknem 50 millió ember vándorolt a sűrűn lakott, iparosodó európai nemzetekből a gyéren lakott, iparosodó országokba, Amerika és Óceánia területére.

„Napjainkban a kapitalista globalizáció második korszakának közepén tartunk. Ennek alapját a második világháború romjain teremtették meg, amikor a nagyhatalmak összefogtak, és létrehozták azokat a nemzetközi intézményeket, amelyek képesek fenntartani a békét, és elősegítik a globális kereskedelmet és beruházásokat. Az ENSZ célja a konfliktusok csökkentése és a világháború megelőzése, a Világbank feladata a gazdasági fejlődés finanszírozása, a Nemzetközi Pénzügyi Alap garantálja a nemzetközi likviditást. Az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) célja a határokon átnyúló kereskedelem akadályainak csökkentése.”³⁶

Az áruk és a tőke transznacionális áramlását a globalizáció idézte elő az elmúlt időszakban. Ez az áradat tette lehetővé a nemzeti határokat átlépő kereskedelem és a beruházások akadályainak fokozatos leépítését, teret engedve ezzel a globális gazdaságnak. Az államok ugyanakkor gyakran határozottan ellenállnak, hogy a személyek nemzetközi mozgására is hasonló politikát alkalmazzanak. „A Világbank hangsúlyozta, hogy az országok egyszerre szeretnék elősegíteni a piacok integrációját a kereskedelem és a beruházások liberalizációjával, és ellenzik ugyanakkor a migrációs politikák liberalizációját.” Ezt Massey a 21. század paradoxonjaként írja le. A kapitalista globalizáció első szakaszát az emberek nemzetközi határokon keresztül, viszonylag szabad mozgása jellemezte. A tőkepiacok, a földek, az áruk, a szolgáltatások és a termékek globalizációja mellett a munkaerőpiac is szabadon kiegyenlítődtött globális szinten.³⁷ A 19. században kvalitatív megszorítások korlátozták a vándorlást néhány országban, azonban ezeket lazán alkalmazták. Szigorú bevándorlási kvótákat sehol sem alkalmaztak 1920-ig. „Ellentétben a kapitalista globalizáció első időszakával (1800-tól 1929-ig), a második korszakában az országok korlátozzák és ellenőrzik a nemzetközi migrációt, és egy globális gazdaságot hoznak létre, amelyben minden piac globalizált, kivéve a munkaerőt és a humán tőkét, növelve ezzel az illegális migrációt. Ma egy nemzet sem engedi szabadon belépni a bevándorlókat. Minden nemzet megszorításokat alkalmaz a nemzetközi migránsokkal szemben, illetve korlátozza a munkaerőpiac és a humántőke globalizációját. Ez a posztindusztriális globalizmus alapvető ellentmondása: ma a nemzetek arra törekszenek, hogy létrehozzák a globális piacot, és hogy részt vegyenek abban, amelyben csak néhány termelési tényező mobil.”³⁸ Ma a bevándorlási áradat a megszorítások miatt nem képes kiegyenlíteni a nemzetközi munkaerőpiacokat. Az illegális migráció ezért beépült a mai globális gazdaság struktúrájába.³⁹ Ez a kapitalista globalizáció második korszakának strukturális jellegzetességeként jelent meg a 20. század végén, és a nemzetközi piac integrációja jellemezte. „A 21. századi globalizáció paradoxonja, amely előidézte az illegális migráció jelenségét, hozzájárult a bevándorlók közötti egyenlőtlenség kialakulásához is mindenhol a világon. Az okmányok nélküli, irreguláris és engedély nélküli migráció, illegális migráció bizonytalan jogi helyzetet teremt a bevándorlók számára korlátozott jogokkal és védelemmel. Hátrányos helyzetük ronthatja a sikeres integrációjuk esélyét az új célországban.”⁴⁰

Az egyén vándorlását ösztönző okokat hagyományosan a taszító (push) és a vonzó (pull) tényezők kategóriáiba sorolták. A globalizáció bevezette a motivációk harmadik csoportját, amelyet hálózati (network) faktoroknak neveznek. Ide tartozik a szabad információáramlás, a fokozott globális kommunikáció és a gyorsabb és olcsóbb közlekedés. A hálózati tényezők nem a közvetlen kiváltó okai a migrációnak, azonban elősegítik azt.⁴¹ A nemzetközi migráció a globalizáció integráns része, amely úgy jellemezhető, mint „a világméretű kölcsönös összekapcsolódás kiszélesedése, elmélyülése és fel-

36 DONATO–MASSEY (2016): i. m. 8.

37 HATTON, Timothy J. – WILLIAMSON, Jeffrey G. (1998): *The age of mass migration. Causes and economic impact*. New York, NY, Oxford University Press. Idézi: DONATO–MASSEY (2016), 9.

38 DONATO–MASSEY (2016): i. m. 9.

39 DONATO–MASSEY (2016): i. m. 14.

40 DONATO–MASSEY (2016): i. m. 24.

41 *Migration and Globalization. Globalization 101. A Project of Suny Levin Institute*. 2. Elérhető: www.globalization101.org (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.)

gyorsulása korunk társadalmi életének minden aspektusában”.⁴² A globalizáció legfőbb jellemzője a határokon átlépő áramlatok rohamos növekedése a következő területeken: pénzügyek, kereskedelem, elképzelések, légszennyezés, médiatermékek és emberek. A folyamatok fő szervező struktúrája a transznacionális hálózat, amely megjelenhet a transznacionális cégek, globális piacok, nemzetközi kormányzati és civil szervezetek, globális bűnözői szindikátusok vagy transznacionális kulturális közösségek formájában. A kulcseszköze a modern infokommunikációs technológia, valamint az internet, a fejlett telefonösszeköttetés és az olcsó légi utazás.⁴³

1.2.3. A nemzetközi migráció főbb tendenciái napjainkban

Ma minden hetedik, tehát több mint egymilliárd ember számít migránsnak a világon. Ez az érték tartalmazza a belső migránsok és a nemzetközi migránsok számát. A belső migránsokról egy 2009-es adat áll rendelkezésre, amely szerint számukat 740 millióra becsülik.⁴⁴ Az ENSZ Gazdasági és Szociális Főosztálya által kibocsátott statisztikai adatok tükrében a nemzetközi migráció jelenlegi tendenciái azt mutatják, hogy a nemzetközi migránsok száma világszerte rohamosan növekedett az elmúlt tizenöt évben, és 2015-ben elérte a 244 milliót. Ez az érték a 2000-ben becsült 173 millióhoz képest 41 százalékos növekedést jelent. A 2000-es évet követő adatokból látható a fokozatos növekedés: 2005-ben 191 millió, 2010-ben 222 millióra nőtt a nemzetközi migránsok száma, tehát azoké a személyeké, akik nem a születésük szerinti országban éltek az adott évben.⁴⁵ Ezek a számok azért figyelemre méltók, mert ha a Föld egész népességéhez, a 7,3 milliárd emberhez viszonyítjuk, a globalizációs folyamatok egyéb területein – az áruk, a szolgáltatások és a tőke áramlása – mért intenzitást és növekedést is figyelembe véve,⁴⁶ akkor ez a 3,3 százalék nem tekinthető nagy aránynak. 2000 és 2005 között a nemzetközi migránsok száma évente átlagosan 2 százalékkal nőtt. 2005 és 2010 között felgyorsult, és 3 százalékkal növekedett, azt követően pedig lelassult, és 1,9 százalékos növekedést mutatott 2010 és 2015 között.⁴⁷ A nemzetközi migránsok kisebbségben maradnak azokhoz képest, akik a születésük szerinti országukban maradnak, és nem kapcsolódnak be a nemzetközi vándorlásba. Ettől függetlenül rájuk is, mint a migránsok rokonaira, barátaira vagy leszármazottaira, hatással van a migráció,⁴⁸ illetve a saját országukban tapasztalt változásokon keresztül, amelyeket a szomszédok elutazása vagy az újonnan érkezők eredményeztek. Ezzel párhuzamosan az országon belüli migráció sokkal nagyobb arányú, köszönhetően a világunkban zajló óriási mértékű urbanizációnak. A 2014-es adatok szerint az emberek több mint 54 százaléka élt városi környezetben a világon. A 3,9 milliárdra becsült városi népesség várhatóan tovább növekszik a következő néhány évtizedben, és 2050-re elérheti a 6,4 milliárdot;⁴⁹ a migráció az egyik hajtóereje ennek az urbanizációs növekedésnek.⁵⁰

2015-ben a nemzetközi migránsok kétharmada csupán húsz országban élt. A legtöbb migráns az USA-ban (47 millió fő, a migránsok egyötöde), ezt követően Németországban és Oroszországban (12–12 millió fő), Szaúd-Arábiában (10 millió fő), az Egyesült Királyságban (9 millió fő) és az Egyesült Arab Emírségekben (8 millió fő) élt. A regionális eloszlást tekintve is megállapítható a fokozott koncentráció. A nemzetközi migránsok csaknem kétharmada Európában (76 millió fő) vagy Ázsiában (75 millió fő) él. Ezeket a régiókat követi Észak-Amerika (54 millió fő), Afrika (21 millió fő), illetve

42 HELD, David et al. (1999): *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Cambridge, Polity. 2.

43 CASTLES (2000): i. m. 271.

44 *Human Development Report 2009 – Overcoming barriers. Human mobility and development*. (2009). New York, United Nations Development Programme (UNDP). Elérhető: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2009> (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)

45 *World Migration Report 2015. Migrants and Cities: New Partnerships to Manage Mobility* (2015). Geneva, International Organization for Migration (IOM), 1.

46 PETŐVÁRI (2010): i. m.

47 *International Migration Report. 2015: Highlights* (2016). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), 5.

48 CASTLES (2000): i. m. 271.

49 *World Urbanization Prospects. The 2014 Revision: Highlights* (2014). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA). 1. Elérhető: <http://esa.un.org/unpd/wup/Highlights/WUP2014-Highlights.pdf> (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.)

50 *World Migration Report 2015...* 1.

Latin-Amerika és a Karib-térség (9 millió fő) és Óceánia (8 millió fő).⁵¹ Az öt legnagyobb diaszpórát adó (külföldön élő saját állampolgárok) ország a következő volt: India (15,6 millió fő), Mexikó (12,4 millió fő), Orosz Föderáció (10,6 millió fő), Kína (9,5 millió fő) és Banglades (7,2 millió fő).⁵²

Várhatóan a nemzetközi migráció fontos tényező lesz sok ország népességváltozásában a jövőben is, hiszen hozzájárul a népesség növekedéséhez, azonban annak öregedését nem tudja visszafordítani. A nemzetközi migránsok száma gyorsabban növekedett, mint a világ népessége. Európában, Észak-Amerikában és Óceániában a népesség legalább 10 százalékát teszik ki a nemzetközi migránsok. Ezzel ellentétben Afrikában, Ázsiában, valamint Latin-Amerikában és a Karib-térségben a népesség 2 százalékát is alig éri el. 2000 és 2015 között a pozitív nettó migráció 42 százalékkal járult hozzá a népességnövekedéshez Észak-Amerikában és 32 százalékkal Óceániában. Európában az említett időszakban csökkent volna a népesség a pozitív nettó migráció hiányában. Afrikában, Ázsiában, valamint Latin-Amerikában és a Karib-térségben a negatív nettó migráció csak érintőlegesen járult hozzá a népességnövekedés lassulásához.⁵³

A fiatalok (25 év alattiak) száma rohamosan nőtt az elmúlt évtizedekben. 2015-ben 3,1 milliárd fő tartozott ebbe a korcsoportba, a világ népességének 42 százalékát képviselve. Afrika, Ázsia és Latin-Amerika, illetve a Karib-térség az otthona a világ fiataljai 90 százalékának.⁵⁴

A menekülteket tekintve az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) statisztikája példanélküli adatokat mutat. 2015 végére 65,3 millió volt az otthonukból elűldözöttek száma világszerte. Ez a szám 5,8 millióval több, mint az azt megelőző évben és az elmúlt öt év viszonylatában megduplázódott a számuk. Naponta közel 34 000 ember kénytelen elmenekülni otthonából valamilyen konfliktus, üldöztetés, általános erőszak vagy az emberi jogok megsértése miatt. A menekültek száma a világon 21,3 millió. Ilyen magas arány nem fordult elő a második világháború óta. Ebből 16,1 millió az UNHCR mandátuma keretében elismert menekült, 5,2 millió pedig az UNRWA⁵⁵ által regisztrált palesztin menekült volt. A menekültek 54 százaléka három országból származott: Szomáliából 1,1 millió fő, Afganisztánból 2,7 millió fő és Szíriából 4,9 millió fő. A fejlődő világ fogadja be a világ menekültjeinek 86 százalékát, 13,9 millió embert, amely az elmúlt két évtized legnagyobb aránya. A legkevésbé fejlett országok 4,2 millió menekültnek adnak otthont. A legtöbb menekültet befogadó országok a következők: Etiópia 736 100; Irán 979 400; Jordánia 664 100; Libanon 1,1 millió; Pakisztán 1,6 millió és Törökország 2,5 millió menekülttel. Rekordszámú, mintegy 2 millió menedékkérő nyújtott be menedékkérő iránti új kérelmet a világon. Ebből 441 900 kérelemmel Németország volt az új egyéni kérelmek szempontjából a legnagyobb befogadó, majd 172 700 kérelemmel az USA, 156 400 kérelemmel Svédország és 152 500 kérelemmel az Orosz Föderáció. 2015 végén globálisan 3,2 millió menedékkérő várt a döntésre a menedékkérő iránti kérelmével kapcsolatban. Az összes menekült fele 18 év alatti volt. A 78 országból származó – főként afgán, eritreai, szíriai és szomáliai – kísérő nélküli kiskorúak közül 98 400 nyújtott be menedékkérő iránti új kérelmet 2015-ben. Ez volt az eddigi legmagasabb szám, mióta az UNHCR megkezdte az ilyen adatok gyűjtését 2006-ban. A saját országukon belül menekülő személyek, a belső menekültek száma világszerte 40,8 millió fő.⁵⁶

Az Európai Uniót érintő vándorlásokkal kapcsolatban az Eurostat rendelkezésre álló adatai alapján⁵⁷ 2014 folyamán 3,8 fő vándorolt be valamelyik EU-tagállamba, és legalább 2,8 millió fő hagyta el az unió területét. A bevándorlók közül 1,6 millió fő nem volt egyik tagállamnak sem az állampolgára, és 1,3 millió EU-lakos immigrált olyan tagállamba, ahol nem rendelkezett állampolgársággal. 870 000

51 *World Migration Report 2015*... 1.

52 *Global Migration Trends 2015*. (2016). Geneva, International Organization for Migration (IOM).

53 *Trends in international migration, 2015*. (2015). Population Facts, 2015/4.

54 *World Population Prospects. 2015* (2015). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA).

55 Az ENSZ Palesztin Menekültek Segélyező és Munkaközvetítő Hivatala a Közel-Keleten (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East – UNRWA)

56 *Global Trends 2015: Table of Contents for the Excel Annex tables*. (2015). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). 2–3. Elérhető: www.unhcr.org/globaltrends/2015-GlobalTrends-annex-tables.zip (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)

57 *Migration and migrant population statistics*. (2016). Eurostat.

fő annak a tagállamnak az állampolgára volt, ahová bevándorolt, ők visszatérők vagy külföldön születettek. A hontalanok száma 12 400 fő volt.

A legtöbb bevándorlót befogadó országok 2014-ben a következők voltak: Németország (884 900 fő), Egyesült Királyság (632 900), Franciaország (339 900 fő), Spanyolország (305 500 fő) és Olaszország (277 600 fő).

2014-ben 1,9 millióra becsülték az EU területére bevándorlók számát, akik nem EU-tagállamokból érkeztek. 1,8 millió állampolgár – akik korábban már az EU területén tartózkodtak – vándorolt egy másik tagállam területére.

2015. január 1-jén 34,3 millió EU-n kívül született személy tartózkodott az unió területén. Emellett 19,8 millió volt a nem tagállami állampolgársággal rendelkező személy, ez az EU népességének 3,9 százaléka. Abszolút értelemben az adott országban tartózkodó, ott állampolgársággal nem rendelkező személyek száma 2015. január 1-jén a következők szerint alakult: Németország (7,5 millió fő), Egyesült Királyság (5,4 millió fő), Olaszország (5 millió fő), Spanyolország (4,5 millió fő) és Franciaország (4,4 millió fő).

2. A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ KIVÁLTÓ OKAI

2.1. Túlnépesedés

Az ENSZ adatai alapján⁵⁸ 2015 közepén a világ népessége elérte a 7,3 milliárd főt. 2003 óta egymilliárddal, 1990 óta kétmilliárddal több ember él a Földön. A világ népességének 50,4 százaléka volt férfi és 49,6 százaléka nő. A népesség 9,1 százaléka 5 év alatti, 26,1 százaléka 15 év alatti volt, 12,3 százaléka volt 60 éves vagy annál idősebb, és 1,7 százaléka volt 80 éves vagy annál idősebb. A népesség 60 százaléka Ázsiában, 16 százaléka Afrikában, 10 százaléka Európában, 9 százaléka Latin-Amerikában és a Karib-térségben, a további 5 százalék Észak-Amerikában és Óceániában él.

A világ népességének további (bár kissé lassabb mértékű) növekedését prognosztizálják. Tíz évvel ezelőtt a népesség évente 1,24 százalékkal nőtt. Ma a növekedés 1,18 százalékos, vagyis évente átlagosan 83 millió fővel nő a népesség. A Fenntartható Fejlődés Agenda 2030 időkeretében a világnépesség várhatóan 1 milliárd fővel nő, így 2030-ra elérheti a 8,5 milliárdot, 2050-re a 9,7 milliárdot és 2100-ra pedig a 11,2 milliárdot. A világnépesség növekedésének több mint felét 2015 és 2050 között Afrika adja majd. A kontinens népessége 2010 és 2015 között 2,55 százalékkal növekedett évente, tehát a 2050-ig becsült 2,4 milliárd főből 1,3 milliárd Afrikában növeli a népességet. Ázsia lesz várhatóan a második legnagyobb forrása a jövő népességének 0,9 milliárd fővel 2050-ig. Ezt követi Észak-Amerika, Latin-Amerika és a Karib-térség, valamint Óceánia kisebb növekedéssel. A középmezőnyben helyezkedik el Európa, amely az előrejelzések szerint kisebb népességgel rendelkezik majd 2050-ben, mint 2015-ben.⁵⁹

A két legnagyobb ország, Kína és India a világ népességének 19 és 18 százalékát teszi ki. 2020-ra India túltesz Kínán, és valószínűleg a legnépesebb ország lesz 2020-ra. 2050-re Nigéria túlhaladja az Egyesült Államokat a népesség nagyságában, és a világ harmadik legnépesebb országa lesz. A Kongói Demokratikus Köztársaság és Etiópia szintén nagy népességnövekedés előtt áll, így az első tíz ország közé kerülhet 2050-re. 2015 és 2050 között várhatóan a világnépesség növekedésének fele kilenc országra koncentrálódik; a növekedés sorrendjében: India, Nigéria, Pakisztán, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Etiópia, Tanzánia, USA, Indonézia és Uganda.⁶⁰ A fejlődő országok gazdaságai nem tudják felszívni azt a hirtelen és nagyarányú népességszaporulatot, ami a közeljövőre nézve előrevetíthető, ezekben az országokban óriási népességfelesleg alakul ki, amely természeténél fogva jobb életfeltételek közé igyekszik kerülni.⁶¹

2.2. A gazdasági egyenlőtlenségek

A migráció (mint a társadalmi változás fő tényezője) jelentőségét az a tény adja, hogy bizonyos országokra és régiókra korlátozódik. Abszolút értelemben a migráció nagy része a kevésbé fejlett országok között zajlik. Relatív értelemben azonban a fejlett országokat jobban érinti a bevándorlás: 1990-ben a fejlett országok népességének 4,6 százaléka volt migráns, míg a fejlődő országokban ez az érték 1,6 százalék volt. Az 1980-as és az 1990-es években a fejletlen országokból a fejlett országok felé irányuló

58 *World Population Prospects. 2015* (2015). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA). 3.

59 *World Population Prospects. 2015* (2015). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA). 4.

60 *World Population Prospects. 2015* (2015). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA).4.

61 PETŐVÁRI (2010): i. m.

vándorlás rohamosan növekedett a célországok megszorító intézkedéseinek ellenére. Főként Kelet-Ázsiában tapasztalták, hogy óriási munkaerő-áramlás indult a globális Dél kevésbé fejlett országai felől az újonnan iparosodó országokba.⁶² Az előrejelzések szerint a világnépesség növekedésének nagy része várhatóan a fejlődő országokban történik, és a kevésbé fejlett országokra fog koncentrálni. Ezekben az országokban érezhetőek majd legerősebben a gazdasági fejlődés kihívásai a magas munkanélküliség, a szegénység, az alacsony szintű oktatás és a népesség nagyarányú növekedéséből adódó nyomás miatt. Ezzel ellentétben a fejlettebb régiók népessége várhatóan minimálisan fog változni, a 2011-ben becslült 1,2 milliárdról 2050-re csak az 1,3 milliárdot éri el. Az alacsony és hanyatló születési rátával sok fejlett országban tapasztalható a munkaképes korú népesség csökkenése és a rohamos öregedés. Ezeknek a tendenciáknak a kiegyenlítésére néhány ország már átértékelte gazdasági, társadalmi és politikai stratégiáját és programjait, beleértve a nemzetközi migrációra vonatkozókat is.⁶³

A migráció legnyilvánvalóbb oka a jövedelemszintek, a foglalkoztatás és a társadalmi jólét szintjén meglévő egyenlőtlenség a világ különböző részei között, azonban nincs egyenes összefüggés a szegénység és a kivándorlás között.⁶⁴ A növekvő gazdasági egyenlőtlenség a fejlődő világban elviselhetetlen méretűvé vált. Ezzel párhuzamosan azonban keveset tesznek a helyzet kezelésére, ehelyett az egyenlőtlenség sok sajátos formájával, illetve az azt előidéző folyamattal szemben hallgatólagos elfogadás látható. Ennek eredménye a gyakorlati passzivitással párosuló széles körű elégedetlenség. Rosanvallon ezt Bossuet-paradoxonnak nevezi.⁶⁵ Az emberek általában helytelenítik az egyenlőtlenséget, amelyet a gazdagság és a szegénység szélsőséges példái mutatnak, azonban gyakran elfogadják azt. Bossuet úgy fogalmazta meg, hogy „Isten nevet azokon az embereken, akik panaszkodnak a következmények miatt, azonban táplálják az okokat”.

2.3. A mobilitás

A 20. század második felében a nemzetközi migráció a társadalmi átalakulásban és a fejlődésben az egyik fő tényezővé vált a világ minden részén. Jelentősége tovább nőtt a 21. században, főként azért, mert az emberi mobilitás intenzívebbé vált, és új formákat öltött. Castles szerint a migráció annak eredménye, hogy „a helyi közösségek és a nemzeti gazdaságok a globális viszonyokba integrálódnak”. Ez további társadalmi átalakulásokat okoz mind a migránsokat kibocsátó, mind az őket fogadó országokban. A migráció egyre általánosabbá válik, hiszen az emberek biztonságot és jobb megélhetést keresve vándorolnak a falvakból a városokba, az egyik régióból a másikba a saját országukban, vagy országok és kontinensek között.⁶⁶ Ma a példanélküli emberi mobilitás korszakát éljük, amely jellemzően urbánus, mert mind a nemzeti, mind a nemzetközi migránsok a városokba vándorolnak, sokféleséget és a közösségek összekapcsolódását hozva ezzel.⁶⁷ A nemzetközi védelem keresésének komplexitását mutatja az „újfajta mobilitás”, mely már nemcsak azt jelenti, hogy a magasan képzett gazdasági migránsok vándorolnak egyik munkahelyről a másikra, hanem azt is, hogy néhány menedékkérő gyakran többet keres a védelemnél.⁶⁸ A mobilitás társadalmi, gazdasági és politikai háttere szerteágazó és nem mindig ismert, azonban gyakran a globalizációhoz kapcsolódik. Ide tartoznak olyan tényezők, mint a munkaerő keresletének és kínálatának eltérő mintái, a nemzetközi közlekedés és szállítás viszonylagos olcsósága, az elektronikus kommunikációs rendszerek fejlődése, valamint a transznacionális családi hálózatok kialakulása. Kiemelten említhető azoknak a tényezőknek a csoportja, amely a társadalmi, gazdasági

62 CASTLES (2000): i. m. 275.

63 *Migration and human mobility* (2012). Geneva – New York, IOM – UNDESA.

64 CASTLES (2000): i. m. 272.

65 ROSANVALLON, Pierre (2016): *How to Create a Society of Equals. Overcoming Today's Crisis of Inequality. Foreign Affairs*. Elérhető: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/fora95&div=6&g_sent=1&casa_token=&collection=journals (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)

66 CASTLES (2000): i. m. 269.

67 *World Migration Report 2015...* (2015.) 2.

68 DUNCAN, Howard (2016): Editorial. *International Migration*, vol. 54. no. 1. 3.

és demográfiai egyenlőtlenségekhez kapcsolódik, akár a munkalehetőségek, erőforrások, oktatás, akár az emberi jogok területén tapasztalható.⁶⁹

Általános értelemben a mai globális gazdaságban a nemzetközi mobilitás három szintje figyelhető meg. A nagyon magas szintű mobilitást a pénzügyi és anyagi tőke, az áruk, a tudás, az információ, a termékek és a természeti források adják. A közepes mobilitás megengedett, azonban korlátozott olyan emberek számára, akik értékes és keresett tőkét testesítenek meg, legyen az humán, társadalmi vagy kulturális tőke. A határt átlépő mobilitás korlátozott és szigorúan ellenőrzött, főként az olyan emberek számára, akik nem képviselnek értékes tőkét, akik csak a puszta munkaerejükkel járulnak hozzá a gazdasági termeléshez.⁷⁰ Így történhet meg, hogy a beruházásokkal, a kereskedelemmel, a termeléssel kapcsolatos, magasan képzett munkavállalók belépése engedélyezett, néha kifejezetten ösztönzött, míg az egyszerű munkások belépését visszaszorítják.

2.4. A humán biztonság hiánya

2.4.1. Államkudarcok

Fukuyama megállapítása szerint az USA és a világrend számára a legnagyobb fenyegetést a gyenge, az összeomlott vagy a bukott államok jelentik, mert a gyenge kormányzati intézmények a fejlődő országokban könnyen kapcsolatba kerülnek a terrorizmussal, a menekültekkel, az AIDS-szel és a globális szegénységgel.⁷¹ „A gyengén teljesítő fejlődő országok összekapcsolódnak a humanitárius katasztrófákkal, a tömeges migrációval, a környezeti károsodással, a regionális instabilitással, az energiabiztonság hiányával, a globális járványokkal, a nemzetközi bűnözéssel, a tömegpusztító fegyverek elterjedésével és a nemzetközi terrorizmussal.”⁷² Miért omlanak össze az államok? Zartman szerint azért, mert már nem tudják ellátni azokat a funkciókat, amelyek állammá teszik őket. Egy állam hiteles politikai intézmény, amely szuverenitást gyakorol egy elismert terület felett.⁷³ Ahogy Michael Ignatieff megfogalmazta, „sok korábbi gyarmati állam összeomlása a káosz és népiirtás vákuumát eredményezte, amelybe egy új imperializmus vonakodva lépett be, mert ezek a helyek veszélyesek, és mert 2001. szeptember 11-ig marginálisnak tűntek az érintett nagyhatalmak számára”.⁷⁴ Az USA 2010. évi Nemzeti Biztonsági Stratégiája az ország vezető szerepének megújítását célozta meg a gyenge államok biztonságának megerősítésében. Hasonlóképpen, a 2003. évi Európai Biztonsági Stratégia szintén kimondta, hogy a konfliktus extrémizmushoz, terrorizmushoz és államkudarchoz vezethet, amely lehetőséget ad a szervezett bűnözésre. A stratégia szerint az államkudarc – a rossz kormányzás: korrupció, hatalommal való visszaélés, gyenge állami intézmények és az elszámoltathatóság hiánya – és a civil konfliktus belülről emészti fel az államot.⁷⁵ A gyenge vagy bukott államok meghatározására az úgynevezett Fragile State Index (FSI) szolgál, amelyet a Fund for Peace szervezet 2005 óta évente tesz közzé. Az FSI a probléma diagnózisát állítja fel a gyenge államok megerősítésére vonatkozó stratégia első lépéseként. Az államkudarc mérésének fontosságát az mutatja, hogy a törékeny államok az állam összeomlásának inkubátoraként tekinthetők,⁷⁶ ami kormányzat nélküli térséget eredményezhet, ahol

69 *Migration and human mobility* (2012). Geneva – New York, IOM – UNDESA. 3.

70 DONATO–MASSEY (2016): i. m. 10.

71 FUKUYAMA, Francis (2004): Nation-Building 101. In HALSTEAD, Ted ed.: *The Real State of the Union. From the Best Minds in America, Bold Solutions to the Problems Politicians Dare Not to Address*. New York, Basic Books. 250.

72 STEWART, Patrick (2006): Weak States and Global Threats: Fact or Fiction? *The Washington Quarterly*, vol. 29, no. 2. 27–53.

73 ZARTMAN, William I. (1995): Introduction. Posing the Problem of State Collapse. In William I. ZARTMAN ed.: *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder, Lynne Rienner. 5.

74 IGNATIEFF, Michael (2003. January 5.): The Burden. *The New York Times*.

75 *A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy* (2003. December 12.) Brussels. Elérhető: www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf. (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)

76 HOUT, Wil (2010): Between Development and Security: the European Union, governance and fragile states. *Third World Quarterly*, vol. 31, no. 1. 141–157.

a bűnözés és a terrorizmus kifejlődhet. A biztonság a kulcsfontosságú tényező, hiszen a bukott állam tipikusan eltűri a fennálló rendszerrel szembeni, széles körű erőszakot, konfliktust az államon belül a közösségek között, a terület és az államhatárok ellenőrzésére való képtelenséget és a növekvő erőszakos bűnözést. A bukott államokat a gyenge állami intézmények, a joguralom hiánya, az átpolitizált katonaság és a lerombolt infrastruktúra is jellemzi.⁷⁷

Az elhúzódozó fegyveres összecsapásokat elszenvedő, törékeny államok csaknem mindig óriási menekültáradatot produkálnak, amely jelentős terhet jelent a szomszédos országoknak, valamint komoly politikai problémát okozhat olyanoknak, ahol a menekültek – legálisan vagy illegálisan – tömegesen letelepednek.⁷⁸ A menekültek és a bevándorlók tömeges beáramlásával kapcsolatos negatív politikai reakció fontos hajtóereje lett a bukott államokkal szembeni európai politikának.⁷⁹ A növekvő anarchia elterjedésével a világon a 2015. év a konfliktusok éve volt, és ez felhívta a figyelmet az instabil, gyenge és bukott államokra. Az instabil kormányzás és az államon belüli fegyveres konfliktusok elősegítik a humanitárius válságok kialakulását. A 21. század legsürgetőbb kérdései közé tartozik, hogy mennyire jól erősítik meg a gyenge államokat és előzik meg az államkudarccokat.⁸⁰

2.4.2. A fegyveres konfliktusok

A globalizációval járó társadalmi átalakulások nemcsak a gazdasági jólétre vannak hatással, hanem növekvő erőszakhoz és a humán biztonság hiányához vezetnek a kevésbé fejlett országokban. Az erőszakot átélők nagy többsége belső menekült a saját országában, vagy menedéket keres a régió más – általában ugyancsak szegény – országában. Vannak azonban, akik a gazdagabb északi országokban próbálnak menedékjogot szerezni, ahol azt remélik, hogy nagyobb biztonságot és szabadságot, valamint jobb életet találnak.⁸¹ 2015 migrációs eseményeit elsősorban a különböző nemzetközi konfliktusok elhúzódozása, a tranzit- és a befogadó államok telítettsége által kiváltott másodlagos migráció és a gazdasági nehézségek által generált vándorlás okozta.⁸² A nemzetközi migrációt kiváltó általános okok mellett a kezeletlen, elhúzódozó vagy „elfelejtett” konfliktusok – Szíria, Líbia, Afganisztán – összekapcsolódtak más speciális tényezőkkel. Pan Gimun arra hívta fel a figyelmet, hogy a különféle válsághelyzetek Szíriában, Irakban, Gázában, Dél-Szudánban, a Közép-afrikai Köztársaságban, Ukrajnában és máshol napjaink válságainak változó természetét és összetettségét mutatják: ismétlődő zűrzavarok, olyan súlyosbító tényezők, mint a mélyszegénység, a gyenge kormányzás vagy a terrorizmus.⁸³

A polgárháborúk, az úgynevezett „államon belüli konfliktusok” elsődleges terepe sok tekintetben még ma is az állam. Az érintettek elsősorban egy adott ország lakosságából kerülnek ki, az erőszakos cselekmények, fegyveres összecsapások többsége egy adott állam területére korlátozódik.⁸⁴ „Ezek a konfliktusok globális hatásokkal járnak. A túlcserélési hatásuk (spill-over), fertőzőképességük, az államkudarc jelensége tulajdonképpen mind-mind ezt írják körül. E konfliktusok gyakran egész régiókat destabilizálnak, sőt, globális veszélyek: járványok, terrorizmus, menekültáradatok kiindulópontjaivá válhatnak, így a konfliktusokban közvetlenül nem érintett, globalizált világ problémájává

77 ROTBERG, Robert I. (2003a): Failed States, Collapsed States, Weak States. Causes and Indicators. In ROTBERG, Robert I. ed.: *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Washington, Brookings Institution Press. 4–6.

78 Az államkudarc fogalmáról lásd: SZUHAI, Ilona (2015): Rethinking the concept of failed state. *Central European Papers*, vol. 3..no. 2.. 99–110.

79 MENKHAUS, Kenneth J. (2010): State Fragility as a Wicked Problem. *Prism – Journal of the Center for Complex Operations*, vol. 1. no. 2. 95.

80 ROTBERG, Robert I. (2003b): The Failure and Collapse of Nation-States, Breakdown, Prevention, and Repair. In ROTBERG, Robert I.: *When States Fail*. Princeton. Princeton University Press. 1.

81 CASTLES, Stephen (2008): *Migration and Social Transformation*. London, Migration Studies Unit London School of Economics and Political Science. 11.

82 *Statisztikai Tükör*, 2015/47 (2015. 06. 19). Budapest, KSH. 5.

83 *World Urbanization Prospects. The 2014 Revision: Highlights* (2014). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA).

84 FRIEDMANN VIKTOR (2007): A konfliktuskezelés új terepei. Az államon belüli konfliktusok regionális, inter- és transznacionális dimenziói. *Kül-Világ – A nemzetközi kapcsolatok folyóirata*, 4. évf. 3–4. sz. 75.

is válnak.”⁸⁵ A hidegháború végét követő időszakban csökkent a fegyveres – elsősorban az államok közötti – konfliktusok száma a világban, ám ez a tendencia nem érintette (vagy csak kis mértékben) az államon belüli fegyveres konfliktusokat. A kizárólag nem állami szereplők közti fegyveres konfliktusok száma meghaladta az állami szereplők részvételével zajló konfliktusokét. A változás tehát kettős volt: miközben a konfliktusok száma összességében jelentős zuhanást mutatott, a hangsúly az államok közötti konfliktusokról az államon belüliekre tevődött át, melyek ráadásul meglehetősen területi koncentrációt mutattak.⁸⁶ A polgárháború csökkenti a gazdasági növekedés ütemét a környező országokban. A gazdasági nehézségeken kívül a menekültek áramlása felboríthatja az egyes közösségek közti egyensúlyt, kezelhetetlen gazdasági vagy biztonsági terhet jelenthet a kormány számára, ahogy az például Kongóban a hutuk ruandai vereségét követően történt,⁸⁷ illetve a Szíriával szomszédos országokban történik. „A kortárs konfliktusok döntő többsége nem államok között játszódik le. Tévedés lenne azonban azt a következtetést levonnunk, hogy ma elsősorban államon belüli konfliktusokkal van dolgunk. Bár ma is kötődnek az államhoz mint területhez, népességhez, a szuverenitást gyakorló főhatalomhoz vagy mint a nemzetközi jog alanyához, de kialakulásukat és dinamikájukat sok tekintetben inter- és transznacionális folyamatok határozzák meg. A kortárs konfliktusok jellemzően regionális jellegűek, a nemzetközi árnyékgazdaság globális erőforrásaiból merítenek erőt, és egyúttal tárgyai a humanitárius beavatkozásokról folytatott vitáknak. Ilyen értelemben tehát a konfliktusok nem tekinthetők anomáliáknak, sem olyan problémának, mely az elmaradott, a globalizálódó világból kimaradt térségekben zajlanak, s tőlünk, rendszereinktől függetlenek, hanem a nemzetközi környezet szerves részét képezik.”⁸⁸

2.4.3. Az éghajlatváltozás és a katasztrófák

A globális klímaváltozás negatív hatásai sok esetben tömeges migrációhoz vezetnek, ezért a környezeti vagy klímaváltozás, az ezek miatti migráció és a fejlődés egyre nagyobb figyelmet kap a politikai döntéshozók részéről. A vita arról folyik, hány embernek kell elhagynia otthonát a klímaváltozás és a környezet károsodása miatt az elkövetkezendő évtizedekben. A jelenlegi kutatások azt mutatják, hogy a klímaváltozás következtében kialakult migrációs minták változatosak lehetnek: a tömeges kényszervándorlástól a fokozatos, megelőző, „alkalmazkodó” mozgásig terjedhetnek. Pontos adatok nem állnak rendelkezésre, azonban a feltételezések szerint a környezeti okok miatt vándorló emberek nagy része viszonylag rövid távolságot tesz meg, és ritkán lép át határokat. Az emberek a klímaváltozás miatt vándorolnak, mert nincs más választásuk, azonban olyan helyek felé is vándorolhatnak, ahol még sérülékenyebbé válnak.⁸⁹ „A katasztrófacsökkentési stratégiáknak figyelembe kell venniük a kényszerrel megvalósított vagy a nem tervezett migráció minimalizálásának fontosságát. A migráció integrálása a katasztrófákhoz kötődő kockázatsökkentési stratégiákba és a nemzeti cselekvési tervekbe segítheti a migráció negatív formáinak minimalizálását, és segíthetik potenciálját, hogy pozitív adaptációs stratégiaként szolgáljon.”⁹⁰ A környezeti menekültek különösen nehéz problémát jelentenek a kormányok és a döntéshozók számára a környezeti katasztrófák sokfélesége miatt, amelyeknek drámai hatásuk van a kényszermigránsokra. A kormányoknak képesnek kell lenniük az ilyen környezeti problémák előrejelzésére és kezelésére. Sok olyan ország azonban, amelyet súlyosan érintenek a migrációt eredményező környezeti katasztrófák, a fejlődő világhoz tartozik, így nagy valószínűséggel nem rendelkezik a szükséges eszközökkel az ilyen válságok káros hatásainak megfelelő kezeléséhez.⁹¹

85 FRIEDMANN (2007): i. m. 76.

86 FRIEDMANN (2007): i. m. 78.

87 FRIEDMANN (2007): i. m. 82.

88 FRIEDMANN (2007): i. m. 98.

89 *Migration and human mobility* (2012). Geneva – New York, IOM – UNDSEA. 8.

90 *Migration and human mobility* (2012). Geneva – New York, IOM – UNDSEA. 9.

91 *Migration and Globalization*. Globalization 101. A Project of Suny Levin Institute. 12. Elérhető: www.globalization101.org (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.)

Az elmúlt években a *környezeti menekültek* koncepciója újfajta fontosságot nyert, mert a globális klímaváltozás és az elsivatagosodás fenyegette milliók megélhetését, sokakat kényszerített otthonuk elhagyására, arra, hogy új lehetőségeket keressenek. A *környezeti menekült* – Essam El-Hinnawi megfogalmazása szerint – „olyan ember, aki arra kényszerült, hogy elhagyja hagyományos lakóhelyét, ideiglenesen vagy tartósan egy észrevehető környezeti (természeti és/vagy ember okozta) károsodás miatt, ami a létét veszélyezteti és/vagy súlyosan befolyásolja az életminőségét.”⁹² Az 1995-ben 25 millióra becsült környezeti menekültek száma várhatóan megduplázódik 2020-ra.⁹³

92 *Migration and Globalization*. Globalization 101. A Project of Suny Levin Institute. 12. Elérhető: www.globalization101.org (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.) Az idézet magyar szövege a szerző saját fordítása.

93 ZELMAN, Joanna (2011. February 2.): 50 Million Environmental Refugees By 2020. Experts Predict. *The Huffington Post*. Elérhető: www.huffingtonpost.com/2011/02/22/environmental-refugees-50_n_826488.html (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.)

3. A MIGRÁCIÓKUTATÁS FŐBB ELMÉLETI KERETEI

3.1. A tradicionális push/pull elméletek

Az emberek vándorlásának sokféle oka és hatása lehet. Ez a komplexitás megjelenik a migrációs folyamatokat magyarázó különböző elméleti modellekben is.⁹⁴ „Azért beszélünk modellekről, mert a nemzetközi migrációnak ma nincs egységes, átfogó elmélete, csak elmélettöredékek léteznek, amelyek nagyrészt egymástól elszigetelten jöttek létre. A bevándorlásban érvényesülő minták és tendenciák viszont azt jelzik, hogy a jelenlegi migrációs folyamat megértéséhez nem hívhatjuk segítségül mindössze egyetlen tudomány eszköztárát, nem összpontosíthatunk az elemzésnek csak egyetlen szintjére.”⁹⁵ A migráció interdiszciplináris jellegét mutatja, hogy felkeltette az összes emberekkel foglalkozó tudományág figyelmét. Richardson 1967-ben megállapította, hogy a migráció különféle aspektusait tanulmányozták már demográfusok és közgazdászok, szociológusok és antropológusok, történészek és politikai tudománnyal foglalkozók, pszichiáterek és pszichológusok. Mindegyik a migrációs viselkedés különböző aspektusára fektette a hangsúlyt, és az adatok eltérő csoportjait hasznosította.⁹⁶ A migrációs folyamatokat vizsgáló különféle elméletek az eltérő körülményekre és feltételekre helyezik a hangsúlyt, amelyek alapján az egyének meghozzák a migrációs döntést, vagy olyan, a strukturális vagy egyéni tényezőktől független helyzeteket emelnek ki, amelyek eredetileg kiváltották a migrációt. A migrációs elméletek eltérő arányban vizsgálják a jelenség okait, következményeit és folyamatát. A rendkívül szerteágazó és összetett elméletek közül – Petóvári Bence csoportosítását alapul véve⁹⁷ – a legfontosabb migrációelméleti irányzatokat mutatjuk be.

Ernest Ravenstein a migrációs elméletek legelső képviselőjének tekintik. *The Laws of Migration* (A migráció törvényei) című munkájában⁹⁸ kifejtette, hogy a migráció oksági viszonyait egy úgynevezett „taszító-vonzó” mechanizmus szabályozza, vagyis egy adott hely kedvezőtlen körülményei az embereket eltaszítják a vonzóbb adottságú helyek felé. Ezt az azóta szinte alaptörvényként kezelt megközelítést „push-pull” hatásnak, vagy másképpen gravitációs hatásnak is szokták nevezni. „Ravenstein törvényei szerint a migráció elsődleges oka a jobb gazdasági lehetőségek felé való elmozdulás; a migráció mértéke a távolság növekedésével arányosan csökken; szakaszosan valósul meg, és nem egy hosszú vándorlás formájában; a népesség mozgása kétirányú is lehet; bizonyos tényezők befolyásolják az adott személy migrációs hajlandóságát, ilyen lehet a nem, a társadalmi osztály, az életkor stb.”⁹⁹

3.2. Az egyén döntésére épülő modellek

A gazdasági alapú megközelítések főleg az 1950-es és 1960-as években játszottak főszerepet. A neoklasszikus közgazdaságtan makro elmélete a bérek és a foglalkoztatás országok közötti eltéréseire,

94 PETÓVÁRI (2010): i. m. 21.

95 SÍK (2012): i. m., 7.

96 RICHARDSON, Alan (1967): A Theory and a Method for the Psychological Study of Assimilation. *International Migration Review*, vol. 2. no. 4.; COHEN (1995): i. m.

97 PETÓVÁRI (2010): i. m.

98 RAVENSTEIN, Ernest G. (1885): The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, vol. 48. no. 2. 167–235.

99 PETÓVÁRI (2010): i. m. 24.

valamint a migráció költségeire összpontosít; a mozgást általában a jövedelem maximalizálására vonatkozó egyéni döntésekre vezeti vissza. Az elmélet és annak magyarázatai szerint a nemzetközi migráció – csakúgy, mint az országokon belüli – a munkaerő-kereslet és munkaerő-kínálat területi különbségeire vezethető vissza. Azokban az országokban, amelyek a tőkéhez képest jelentős munkaerőforrással rendelkeznek, ott alacsonyak az egyensúlyi piaci bérek, ott pedig, ahol a tőkéhez képest korlátozottak a munkaerőpiaci tartalékok, magas piaci béreket találunk. A bérkülönbségek hatására a munkások az alacsony bérű országból átmennek oda, ahol magasabbak a fizetések. A mozgás következményeként a tőkeszegény országban csökken a munkaerő-kínálat, és növekednek a bérek, míg abban, amelyik gazdag tőkében, a munkaerő-kínálat növekszik, és a kereseti színvonal kezd visszaesni. Ez a folyamat olyan egyensúlyi állapot kialakulásához vezet, amelyben a nemzetközi bérkülönbségek csak az országok közötti mozgás anyagi és pszichikai költségeit fejezik ki.¹⁰⁰

A makrogazdasági modellhez hasonlóan a mikrogazdasági is az egyéni választásra épül. E rendszerben az észszerűen viselkedő egyén azért dönt a migráció mellett, mert költség-haszon számítások alapján úgy véli, hogy a mozgás számára csak hasznot hoz. Ez az irányzat a nemzetközi migrációt az emberitőke-beruházás egy formájaként határozza meg. Az emberek annak megfelelően választják meg az irányt, hogy adott képzettség mellett hol tudják a legnagyobb jövedelmezőséget elérni. Mielőtt azonban szert tehetnének az eredményesebb munkáért járó magasabb bérekre, vállalniuk kell bizonyos befektetéseket, amelyek kiterjednek az utazással kapcsolatos kiadásaira, az utazás és a munkakeresés időtartama alatt felmerülő létfenntartási költségekre, az új nyelv és kultúra elsajátításához szükséges erőfeszítésekre, mindazokra a nehézségekre, amelyekkel szembekerülnek az új munkaerőpiachoz való alkalmazkodás során, és idetartoznak a régi kötelek elszakítását és az új kapcsolatok kiépítését kísérő pszichológiai költségek is. A potenciális migránsok becsléseket végeznek arra vonatkozóan, hogy az alternatív nemzetközi helyszínre költözésükkel mekkora nyereségre tehetnek szert, illetve milyen költségeik lehetnek, és abba az irányba indulnak el, ahol egy bizonyos időn belül a legnagyobb a várható, korrigált nettó hozam.¹⁰¹

3.3. A migrációs folyamatot előtérbe helyező modellek

„Az egyén döntésére épülő modellek és a korai gazdasági alapú modellek legfőbb hiányossága, hogy nem foglalkoznak azzal az alapvető kérdéssel, hogy miért van az, hogy ugyanolyan körülmények és feltételek között egyesek elvándorolnak, mások pedig nem. Mi különbözteti meg a vándorlókat a helyben maradóktól? Ezekre a kérdésekre inkább a szociológia és a behaviorista irányzatok próbáltak választ keresni, mivel a válasz túlmutat a racionalitás határain.”¹⁰²

A migráns hálózatok olyan interperszonális kapcsolatoknak a láncolatát jelentik, amelyek a migránsok, a korábbi migránsok és az otthon maradók között szövődnek a származási és a célországban a rokonsági, barátsági köteleken és a kibocsátó, eredeti közösséghez fűződő szálakon keresztül. Ezek fokozzák a nemzetközi mozgás valószínűségét, mert csökkentik a költözködés költségét és kockázatát, és növelik a migráció várható nettó hozamát. A hálózati kapcsolatok a társadalmi tőke egyik formájává válnak, amelyre támaszkodhatnak azok az emberek, akik külföldi foglalkoztatási lehetőséget kívánnak szerezni. Ha a migránsok száma elér egy kritikus mértéket, akkor a hálózatok terjedése csökkenti a mozgás költségeit és kockázatait. Ez növeli a migráció növekedésének a valószínűségét, tehát újabb mozgáshoz vezet, ami viszont tovább szélesíti a hálózatot, és így tovább. Ez a migrációs viselkedés idővel terjed, és a küldő társadalomnak egyre szélesebb rétegeit hatja át.¹⁰³ Ez a dinamikus elmélet a nemzetközi migrációt egyéni vagy háztartási döntési folyamatnak tekinti, de azt állítja, hogy a migrációs műveletek egy idő után szisztematikusan megváltoztatják azt a környezetet, amelyben

100 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 9.

101 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 9.

102 PETŐVÁRI (2010): i. m. 27.

103 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 22.

a jövőre vonatkozó migrációs döntések megszületnek, jelentősen megnövelve annak valószínűségét, hogy a későbbi döntéshozók a migrációt választják.¹⁰⁴

A migrációs hálózatok modelljét kiegészíti az úgynevezett intézményelmélet. Amikor a migráció megindult, magánintézmények és önkéntes szervezetek alakultak, hogy kielégítsenek egy keresletet, amely abból az egyensúlytalanságból fakad, hogy sok ember szeretne belépni a tőkében gazdag országokba, miközben ezek az országok csak kisszámú beutazóvízumot adnak ki. Ez az egyensúlytalanság és azok a korlátok, amelyeket a központi helyzetű országok állítanak fel, hogy kívül tartsák határaikon az embereket, jövedelmező környezetet teremtenek azoknak a vállalkozóknak és intézményeknek, amelyek nyereségszerzési céllal vállalkoznak a nemzetközi mozgás elősegítésére, létrehozva a migráció feketepiacát.¹⁰⁵

A hálózatok bővülése és a migránsokat támogató intézmények fejlődése mellett a nemzetközi migráció más módon is fenntartja magát, mégpedig azáltal, hogy a további mozgások valószínűsége az időben előrehaladva folyamatosan nő. Ezt a folyamatot kumulált okságnak nevezték el. Az indítékok összegződnek, amikor minden egyes migrációs művelet módosítja azt a társadalmi összefüggést, amelyben a következő migrációra vonatkozó döntést meghozzák, méghozzá úgy, hogy nő a további migráció valószínűsége. Mindeddig a társadalomkutatók hat olyan társadalmi-gazdasági tényezőről szóltak, amelyek potenciálisan hatást gyakorolnak a migrációra ilyen kumulált formában: a jövedelemeloszlás, a föld eloszlása, a mezőgazdasági termelés szerkezete, a migráció kultúrája, a humán tőke regionális eloszlása és a munka társadalmi címkézése.¹⁰⁶

3.4. A modern gazdasági alapú elméletek

A migrációt különféle új tényezők és hatások érték. Az 1980-as és 1990-es években ezek integrálásának szükségessége a migrációelméletek új irányzatainak létrejöttét inspirálta. A szociális és hálózati modellek fejlődésével a közgazdaságtan alapú elméletek is továbbfejlődtek, és kialakult egy új irányzat, a migráció új közgazdaságtana. Az új közgazdaságtan a neoklasszikus elmélet számos előfeltevését és következtetését megkérdőjelezi. Az új megközelítés kulcseleme, hogy a migrációs döntéseket nem elkülönült egyének hozzák, hanem általában családok vagy háztartások, tehát közösen cselekvő emberek, akik nem csupán remélt jövedelmük maximalizálására törekednek, hanem arra is, hogy csökkentsék a kockázatokat, enyhítsék a kudarcok esetleges következményeit. Az egyéneknek és a háztartásoknak eltérő lehetősége van arra, hogy a háztartás forrásainak felhasználásán keresztül befolyásolják a gazdasági gyarapodásukkal kapcsolatos kockázatokat.¹⁰⁷ Az új közgazdasági elméletek úgy érvelnek, hogy a háztartások nemcsak azért küldik külföldre tagjaikat, hogy abszolút értékben, hanem hogy más háztartásokhoz képest növeljék a jövedelmüket, és ezzel mérsékeljék relatív nélkülözésüket, lecsúszásukat a többi viszonyítási csoporthoz képest. Az, hogy egy háztartás érez-e lecsúszást saját relatív helyzetében, attól függ, milyen jövedelemhez nem jut hozzá a jövedelmi eloszlás szerint képzett referenciacsoporthoz képest.¹⁰⁸

3.5. A pluralista modellek

A világszisztéma-elmélet, a hálózatelmélet, az intézményelmélet és a kumulált okság elméletének különféle állításai mind azt sugallják, hogy a migrációs áramlások meghatározott helyen és időben bizonyos mértékű stabilitásra, struktúrára tesznek szert, amit *migrációs rendszereknek* nevezünk.

104 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 23.

105 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 23.

106 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 24.

107 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 11.

108 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 13.

Ezekben viszonylag intenzív az árunak, a tőkének és az embereknek a mozgása bizonyos országok között, míg mások között gyengébb a forgalom. Egy nemzetközi migrációs rendszerhez általában kell egy központi helyzetű fogadó régió, amely lehet egy ország vagy országcsoport, és a speciális küldő országokhoz a bevándorlók szokatlanul nagy áramlásával kapcsolódó csoportja tartozik.¹⁰⁹

„Ezen elméletek szerint a migráció rendszeres, térközi és időben fenntartott kapcsolatokat igényel. A migrációs folyamatban részt vesznek egyének, kapcsolatokból álló hálózatok és ezek közösségi formái, valamint szélesebb intézményesített struktúrák, mint például helyi vagy nemzeti kormányzatok. A migráció transznacionalista elmélete országok csoportjaira épül, míg a transzmigráció a transznacionális közösségek társadalmi egységeire utal.”¹¹⁰

109 MASSEY–ARANGO–HUGO et al. (1993): i. m.; SÍK (2012): i. m. 27.

110 PETŐVÁRI (2010): i. m. 34.

4. A MIGRÁCIÓ ÉS A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS KAPCSOLATA

„A migráció okai és következményei összefüggenek egymással, mint ugyanazon általános társadalmi és gazdasági átalakulási folyamatok részei.”¹¹¹ A migráció és a fejlődés kapcsolata összetett jelenség. Az örök kérdés, hogy egy ország alulfejlettsége migrációt okoz-e, s vajon a migráció gátolja vagy elősegíti a fejlődést? Kétségtelenül szoros kapcsolat van az emberek, akik – ideiglenesen vagy huzamosan – elhagyják a származási országukat, és az ország fejlődése között, mégis rendkívül nehéz egy tiszta ok-okozati kapcsolatot megállapítani a két jelenség között. Három összefüggésben általános egyetértés van.¹¹² Az első, hogy az alulfejlettség a nemzetközi migrációt kiváltó okok egyike, különösen a „push–pull” faktorok szempontjából – ide tartoznak az országok közötti jövedelemkülönbségek, a társadalmi-gazdasági instabilitás és a népesség növekedése. A második, hogy a nemzetközi migráció negatív hatással lehet a származási ország fejlődésére az alapvető emberi erőforrások elvesztésével, amit röviden agyelszívásnak (brain drain) hívnak. Végül, hogy a nemzetközi migráció fontos előnyt jelenthet a kibocsátó országok fejlődése számára. Jelentős potenciált adhat a szerény forrásokkal rendelkező országok megélhetési stratégiáinak fejlődésére. A hazautalásokkal közvetlenül hozzájárulhat az egyéni szintű szegénység enyhítéséhez. A hazatérő migránsok vállalkozásokat alapítanak, ezzel munkahelyeket teremtenek, és gazdasági fejlődést érhetnek el. A gazdasági jellegű migráció lehetőségeket teremt a fejlődésre mind a származási, mind a célországokban.

A hazautalások fontos részét képezik a migránsokat kibocsátó országok nemzeti költségvetésének. A fejlődő országokba küldött hazautalások összege a Világbank becslései szerint 1970-ben még csak 2 milliárd, 1995-ben 70 milliárd, 2010-ben 332 milliárd és 2011-ben már 372 milliárd dollár volt. Megjegyzendő azonban, hogy a hazautalások magánpénzalapok, amelyek nem helyettesítik a hivatalos fejlesztési támogatásokat. A hazautalásokat gyakran az oktatásban, az egészségügyben és az ingatlanpiacban fektetik be, azonban segíthetnek a nemzetközileg elfogadott célokat is.¹¹³ Az ENSZ 2015 utáni fejlesztési terve szerint a globális fejlesztési keretben nemcsak a legszegényebb országok fejlesztésére kell koncentrálni, hanem az összes ország fejlődésének elősegítésére. Ezzel a források átadása helyett nagyobb figyelem irányulhat a dinamikus kölcsönös partnerségre.¹¹⁴ Összességében megállapítható, hogy a migráció a fejlődés oka és következménye is egyben.¹¹⁵

111 PETŐVÁRI (2010): i. m. 39.

112 *Migration and human mobility* (2012). Geneva – New York, IOM – UNDSEA. 4.

113 *Migration and human mobility* (2012). Geneva – New York, IOM – UNDSEA. 5.

114 *Migration and human mobility* (2012). Geneva – New York, IOM – UNDSEA. 11.

115 CASTLES (2000): i. m. 272.

5. A MIGRÁCIÓ FEMINIZÁCIÓJA

Az elmúlt évtizedben a nemzetközi migráció három jellemző tendenciáját jegyzi a szakirodalom. Az első az egyre növekvő arányú ideiglenes munkamigráció, a második az irreguláris migráció növekedése és a harmadik a migráció feminizációja. Ez azt jelenti, hogy a nők egyre jelentősebb szerepet játszanak szinte minden típusú migrációs folyamatban, és elismeri a nők függetlenségét a migrációs rendszerekben. Egy 2015-ös kutatás¹¹⁶ történelmi bizonyítékokat tárt fel arra vonatkozóan, hogy a migránsok jelentős része nő volt már az elmúlt évszázadok során is. Az európai gyarmatosítás és a transzatlanti rabszolga-kereskedelem óriási kényszermigrációhoz vezetett. Az eddigi feltételezésekkel szemben a szerzők bemutatják, hogy e kényszermigráció érintettjei nagy részben nők voltak. A migránsok nemi összetételét a regionális munkaerőpiac diktálta. Míg a nyugat-afrikai kikötők főként férfi rabszolgákkal kereskedtek, addig a Kelet-Afrikából a Közel-Keletre induló rabszolgák többsége nő volt a regionális reprodukív munkaerő iránti igény miatt.

A mai migránsok összetétele sokkal erősebb igényt tükröz a női munkaerő iránt, mint a múltban. A nemi egyenlőtlenség a migrációban akkor a legvalószínűbb, amikor a munkaerő-toborzás kényszerítő rendszerei működnek akár a rabszolga-kereskedelemben, akár a közelmúlt vendégmunkás programjaiban.¹¹⁷ Az 1960-as és 1970-es években Európában és az USA-ban lezajlott munkaerő-vándorlást a férfiak uralták, a nők és a gyermekek eltartottként vándoroltak. Az 1980-as és az 1990-es években történt változás a nők migrációs viselkedésében, párhuzamosan a szolgáltató szektor fejlődésével, nevezetesen az ápolónők és a tanárok iránti igény növekedésével. A női migránsok egyes csoportjai óriási kizsákmányolás, kiszolgáltatottság, visszaélés és az elszigeteltség kockázatának teszik ki magukat. A háztartási alkalmazottak – nagy arányban nők – gyakran kimaradnak a hatályos jogszabályok hatálya alól, mert sok országban nincs standard a magánháztartásokra, ezért még inkább sebezhetőek.¹¹⁸

A nők migrációjának karaktere is megváltozott. Már nemcsak a családjukkal együtt vándoroltak mint a férfi munkavállaló vagy a menekült családtagja, hanem egyre gyakrabban függetlenül, akár családfenntartóként is.¹¹⁹ A migráció feminizációját úgy lehet jellemezni, mint a migráns népesség nemi kiegyenlítődése felé vezető fokozatos és folyamatos változást világszerte.¹²⁰

A nemzetközi migránsok 49 százaléka volt nő 2000-ben.¹²¹ Ez az arány 48 százalékra csökkent 2015-re. Ennek leginkább az volt az oka, hogy a magas és a közepes jövedelmű nem OECD-országokban növekedett a férfi migránsok száma. A magas jövedelmű OECD-országokban viszont csak enyhén növekedett (51-ről 52 százalékra) a nők aránya a nemzetközi migránsok között.

116 DONATO, Katharine – GABACCIA, Donna (2015): *From the Slavery Era to the Global Age. Gender and International Migration*. New York, NY, Russell Sage Foundation.

117 DONATO–GABACCIA (2015): i. m.

118 *Migration and human mobility* (2012). Geneva – New York, IOM – UNDSEA. 8.

119 CASTLES (2000): i. m. 275.

120 DONATO–GABACCIA (2015): i. m.

121 *Global Trends 2015: Table of Contents for the Excel Annex tables*. (2015). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

6. KITEKINTÉS A JÖVŐRE

A kutatók szerint az országon belüli és a nemzetközi migráció ugyanannak a folyamatnak a része,¹²² tartalmi tekintetben (gazdasági, piaci) nem választhatók szét.¹²³ A 21. században a globalizmus alapvető ellentmondása jelent kihívást, vagyis az, hogy az országok korlátozzák és ellenőrzik a nemzetközi migrációt és egy globális gazdaságot hoznak létre, amelyben minden piac globalizált, kivéve a munkaerőt és a humán tőkét, növelve ezzel az illegális migrációt.¹²⁴ Számolni kell azzal is, hogy migráció korábban jól körülhatárolható kategóriái keverednek. A migránsok kategóriát váltanak, illetve a célállomások között is vándorolhatnak, ha maximalizálni akarják migrációjuk sikerét. Mindez nehezen illeszthető hozzá a jelenlegi európai migrációs szabályokhoz, a migráció kezeléséhez és ellenőrzéséhez.¹²⁵ Ehhez hozzáadódik, hogy már tapasztalható a migráció jellegének megváltozása. Egyre nagyobb szerepe van az ideiglenességnek, vagyis a rövid időtartamú migrációnak, ami lehet visszatérő, szezonális migráció, illetve határon átnyúló ingázás. A migráció helyett a mobilitás került előtérbe.¹²⁶ A migráció viszonylag új formái a következő tényezőkből erednek: új motivációk makro- és mikroszinten; új rugalmasság térben és időben; új globalizációs erők; a munka új nemzetközi elosztása; a fogyasztás és az önmegvalósítás változó szemlélete.¹²⁷

A nemzetközi migráció motivációi is változnak: a korábbi lehetőségkeresést a fenyegetés elkerülése váltja fel, mert az éghajlatváltozás és a polgári erőszak növekszik a világ szegényebb országaiban.¹²⁸ Az emberiség történelme során számos természeti katasztrófa, háború és forradalom történt már, elűzve az embereket otthonukból, és nem kétséges, hogy a jövőben is történnek majd ilyen események. Olyan válságok, amelyek migrációt váltanak ki, és hatással vannak Európára mint úti célra, a világ bármely részén kialakulhatnak. Elég csak a különböző konfliktusokra gondolni 1990 óta: az öbölháború, a kurdok üldözése Törökországban és Irakban, az afrikai háborúk és éhínségek, a volt Jugoszlávia felbomlása. A gazdaság strukturális átalakulása – a mezőgazdaságból az iparra történt átváltás során – sok embert mozdított ki a hagyományos életéből és tett migránssá. A 21. századra jellemző, migrációt kiváltó ok lehet a klímaváltozás és a polgári erőszak.¹²⁹ Ebben az értelemben a 2015 nyarán történt tömeges kiáramlás Szíriából, Irakból és a Közel-Kelet más kaotikus területeiről a nagyobb vándorlások előfutára lehetett, figyelemmel a környezeti változásokra, amelyek destabilizálhatnak kormányokat és gazdaságokat, és azonnali fenyegetést jelentenek világszerte az elszegényedett nemzetek helyzetére.¹³⁰

122 SKELDON, Ronald (1997): *Migration and Development. A Global Perspective*. Harlow, Essex, Addison Wesley Longman. 9–10.; CASTLES (2000): i. m. 270.

123 PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter (2008): *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok*. Budapest, HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft. 291.

124 DONATO–MASSEY (2015): i. m. 7.

125 KING, Russell (2002): Towards a New Map of European Migration. *International Journal of Population Geography*. 2002/8. 102.

126 KING, Russell (2016): *Research on Migration: Facing Realities and Maximising Opportunities*. Brussels, European Commission.

127 KING (2002): i. m.

128 DONATO–MASSEY (2016): i. m. 7.

129 DONATO–MASSEY (2016): i. m. 16.

130 DONATO–MASSEY (2016): i. m. 18.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A history of migration*. Elérhető: <http://www.striking-women.org/module/migration/history-migration> (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)
- A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy* (2003. december 12.) Brussels. Elérhető: www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf. (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)
- BÓDI Stefánia – SZUHAI Ilona (2015): Szuverenitás és a migráció. A migránsok egyes csoportjainak jogi helyzete. *Polgári Szemle*. 4. évf. 6. sz. 169–188.
- CASTLES, Stephen (2000): *International migration at the beginning of the twenty-first century. Global trends and issues*. Oxford, UK and Malden, MA, USA, Blackwell Publisher.
- CASTLES, Stephen (2008): *Migration and Social Transformation*. London, Migration Studies Unit London School of Economics and Political Science.
- COHEN, Robin szerk. (1995): *The Cambridge Survey of World Migration*. Cambridge, Cambridge University Press.
- COHEN, Robin szerk. (1996): *Theories of Migration*. Cheltenham, An Elgar Reference Collection – Bookfield.
- DONATO, Katharine – GABACCIA, Donna (2015): *From the Slavery Era to the Global Age. Gender and International Migration*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- DONATO, Katharine – MASSEY, Douglas S. (2016): Twenty-First Century Globalization and Illegal Migration. *Annals, AAPSS*, vol. 666. no. 1. 7–26.
- DUNCAN, Howard (2016): Editorial. *International Migration*, vol. 54. no. 1.
- FEHÉR Lenke (2008): Nemzetközi migráció, embercsempészet, emberkereskedelem. In PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter szerk.; *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok*. Budapest, HVG ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. 147–176.
- FRIEDMANN Viktor (2007): A konfliktuskezelés új terepei. Az államon belüli konfliktusok regionális, inter- és transznacionális dimenziói. *Kül-Világ – A nemzetközi kapcsolatok folyóirata*, 4. évf. 3–4. sz. 75–99.
- FUKUYAMA, Francis (2004): Nation-Building 101. In HALSTEAD, Ted ed.: *The Real State of the Union. From the Best Minds in America, Bold Solutions to the Problems Politicians Dare Not to Address*. New York, Basic Books.
- Global Migration Trends 2015*. (2016). Geneva, International Organization for Migration (IOM).
- Global Trends 2015: Table of Contents for the Excel Annex tables*. (2015). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Elérhető: www.unhcr.org/globaltrends/2015-GlobalTrends-annex-tables.zip (letöltés ideje: 2016. 03. 01.)
- Glossary on Migration*. (2011). Geneva, International Organization for Migration – IOM. Elérhető: www.iomvienna.at/sites/default/files/IML_1_EN.pdf (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)
- HATTON, Timothy J. – WILLIAMSON, Jeffrey G. (1998): *The age of mass migration. Causes and economic impact*. New York, NY, Oxford University Press.
- HELD, David et al. (1999): *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Cambridge, Polity.
- HOUT, Wil (2010): Between Development and Security: the European Union, governance and fragile states. *Third World Quarterly*, vol. 31. no. 1. 141–157.
- Human Development Report 2009 – Overcoming barriers. Human mobility and development*. (2009). New York, United Nations Development Programme (UNDP). Elérhető: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2009> (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)
- IGNATIEFF, Michael (January 5, 2003): The Burden. *The New York Times*.
- International Migration Report. 2015: Highlights* (2016). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA).
- KING, Russell (2002): Towards a New Map of European Migration. *International Journal of Population Geography*. 2002/8. 89–106.
- KING, Russell (2016): *Research on Migration: Facing Realities and Maximising Opportunities*. Brussels, European Commission.
- KING, Russell (2008): *Vándorló emberiség*. Budapest, Geographia Kiadó.
- LITVÁN Dániel (2016): *Ami még a rabszolgaságnál is rosszabb volt*. index.hu Elérhető: http://index.hu/tudomany/tortenelem/2016/10/01/ami_meg_a_rabszolgasagnal_is_rosszabb_volt/ (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.)
- LŐRINCZ Aranka – ZÁMBÓ Katalin (2012): *Migrációs ismeretek*. Egyetemi jegyzet. Budapest, Nemzeti Közszerzői Központ.
- MASSEY, Douglas S. (2003): *Patterns and Processes of International Migration in the 21st Century*. Pennsylvania, University of Pennsylvania. (Paper prepared for the Conference on African Migration in Comparative Perspective, Johannesburg, South Africa, 4–7 June, 2003.)
- MASSEY, Douglas S. – ARANGO, Joaquin – HUGO, Graeme et al. (1993): Theories of International Migration. A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, vol. 19. no. 3. 431–466.
- MENKHAUS, Kenneth J. (2010): State Fragility as a Wicked Problem. *Prism – Journal of the Center for Complex Operations*, vol. 1. no. 2. 85–100.
- Migration and Globalization. Globalization 101*. A Project of Suny Levin Institute. 12. Elérhető: www.globalization101.org (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.)
- Migration and human mobility* (2012). United Nations System Task Team on Post-2015 UN Development Agenda.
- Migration and migrant population statistics*. (2016). Eurostat.

- PETÖVÁRI Bence (2010): *A paradigmaváltás esélyei a fejlett országok migrációs politikájában*. PhD-értekezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola.
- PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter (2008): *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok*. Budapest, HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft.
- RAVENSTEIN, Ernest G. (1885): The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, vol. 48. no. 2. 167–235.
- Refugees' and 'Migrants'. *Frequently Asked Questions (FAQs)* (2016). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Elérhető: www.unhcr.org/en-us/news/latest/2016/3/56e95c676/refugees-migrants-frequently-asked-questions-faqs.html (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)
- RICHARDSON, Alan (1967): A Theory and a Method for the Psychological Study of Assimilation. *International Migration Review*, vol. 2. no. 4.
- ROSANVALLON, Pierre (2016): *How to Create a Society of Equals. Overcoming Today's Crisis of Inequality*. Foreign Affairs. Elérhető: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/fora95&div=6&g_sent=1&casa_token=&collection=journals (a letöltés ideje: 2016. 03. 01.)
- ROTBURG, Robert I. (2003a): Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators. In ROTBURG, Robert I. ed.: *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Washington, Brookings Institution Press. 1–25.
- ROTBURG, Robert I. (2003b): The Failure and Collapse of Nation-States, Breakdown, Prevention, and Repair. In ROTBURG, Robert I.: *When States Fail*. Princeton. Princeton University Press.
- SÍK Endre szerk. (2012): *A migráció szociológiája* 1. E-tankönyv. Budapest, ELTE TáTK.
- SKELDON, Ronald (1997): *Migration and Development. A Global Perspective*. Harlow, Essex, Addison Wesley Longman.
- Statisztikai Tükör, 2015/47* (2015. 06. 19). Budapest, KSH. 5.
- STEWART, Patrick (2006): Weak States and Global Threats: Fact or Fiction? *The Washington Quarterly*, vol. 29. no. 2. 27–53.
- Trends in international migration, 2015. (2015). *Population Facts, 2015/4*.
- SZUHAI, Ilona (2015): Rethinking the concept of failed state. *Central European Papers*, vol. 3, no.2. 99–110.
- World Migration Report 2015. Migrants and Cities: New Partnerships to Manage Mobility* (2015). Geneva, International Organization for Migration (IOM)
- World Population Prospects. 2015* (2015). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA).
- World Urbanization Prospects. The 2014 Revision: Highlights* (2014). New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA). Elérhető: <http://esa.un.org/unpd/wup/Highlights/WUP2014-Highlights.pdf> (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.)
- ZARTMAN, William I. (1995): Introduction. Posing the Problem of State Collapse. In ZARTMAN, William I. ed.: *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder, Lynne Rienner.
- ZELMAN, Joanna (2011. február 2.): 50 Million Environmental Refugees By 2020. Experts Predict. *The Huffington Post*. Elérhető: www.huffingtonpost.com/2011/02/22/environmental-refugees-50_n_826488.html (a letöltés ideje: 2017. 03. 01.)
- ZETTER, Roger (2015): *Protection in Crisis. Forced Migration and Protection in Global Era*. Washington DC, Migration Policy Institute.

A Nemzeti Közszerológálati Egyetem kiadványa.

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó • www.dialogcampus.hu • www.uni-nke.hu • 1083 Budapest, Ludovika tér 2. • Telefon: 06 (30) 426 6116 • E-mail: kiado@uni-nke.hu • A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető
• Kiadói szerkesztő: Szarvas Melinda • Tördelőszerkesztő: Karácsony Fanni • Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni

ISBN 978-615-5877-39-1 (PDF)
ISBN 978-615-5877-40-7 (EPUB)

A kiadvány a KÖFOP-2.1.1-VEKOP-15-2016-00001 „A közszolgáltatás komplex kompetencia, életpálya-program és oktatás technológiai fejlesztése” című projekt keretében készült el és jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE